

Toplum ve Doğa İkiliğinden Örgüt Sosyolojisine Bakış

Gözde Geçimli

Öz: Örgüt sosyolojisi alanında ilk çalışmalardan günümüze dek doğa ve toplum etkileşiminin belirleyiciliği göz ardı edilemez bir boyut kazanmıştır. Başlangıçta doğa ve toplum ilişkisi, analogik bir bağlamda değerlendirilmiş olsa da zamanla bunun analojiden öte organik bir ilişki sergilediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu çalışma, doğa ve toplum arasında kurulan ilişkinin, örgüt sosyolojisinin temel kuramlarının şekillenmesindeki güçlü etkisini merkeze almaktadır. Çünkü bu merkez, doğa ve topluma dair yeni bilgilerden yola çıkarak kurulacak yeni ilişkilerin, sosyolojik perspektifle mevcut örgütlenme biçimlerini analiz ederken dikkate alınması gerekliliğinin altını çizmektedir. Ayrıca söz konusu etkinin ortaya koyduğu bağlam üzerinden hareket etmek, örgüt sosyolojisi tarihinde geliştirilen teorilerin ve paradigmaların örgütlenmesinde de yine doğa ve toplum ikiliğinin ne denli önemli olduğunu gösterecektir. Bu doğrultuda bu inceleme, örgüt teorisi literatüründeki söz konusu düalizmi görünür kılacak şekilde biyoloji ve sosyoloji analojisi kapsamında sınırlandırılmıştır. İlgili sınırlandırma ve incelemeler kuramsal tartışmanın seyrini takip etmeyi kolaylaştıracak şekilde tarihsel bölümlere ayrılarak ele alınmıştır. Dolayısıyla çalışma, 20. yüzyılın başından günümüze dek örgüt teorilerinin gelişimlerinde rol oynayan doğa bilimsel ve sosyal bilimsel etkileri incelemeye odaklanmıştır. Bu odak, doğa ve toplum bağlantısı üzerinden kurulan analogik ve organik ilişkinin örgüt sosyolojisi kapsamındaki belirleyici gücünü ön plana çıkararak, alandaki yeni tartışma ve analizlere katkı sağlayan bir zemin oluşturmaya imkan verecektir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Sosyolojisi, Örgüt Teorisi, Endüstri Sosyolojisi, Evrimsel Sosyoloji, Sosyal Örgütlenme, Doğa ve Toplum.

Abstract: From the earliest studies in organizational sociology to the present day, the decisive interaction between nature and society has gained undeniable significance. Initially assessed in an analogical context, the relationship between nature and society has gradually been recognized as exhibiting an organic connection beyond mere analogy. For this reason, this study focuses on the strong impact of the relationship between nature and society in shaping the basic theories of organizational sociology. Because this center underlines the necessity of taking into account the new relationships to be established based on new information about nature and society when analyzing existing forms of organization from a sociological perspective. Additionally, examining the context of this influence will demonstrate the importance of the nature-society duality in the organization of theories and paradigms throughout the history of organizational sociology. In this regard, this examination is delimited within the analogy of biology and sociology to highlight the aforementioned dualism in the organization theory literature. The relevant delimitation and analyses have been addressed by dividing them into historical sections to facilitate the tracking of the theoretical discussion. Consequently, the study focuses on examining the natural and social scientific influences that have played a role in the development of organizational theories from the early 20th century to the present. This focus aims to lay a foundation for new discussions and analyses in the field by highlighting the determining power of the analogical and organic relationship between nature and society within the realm of organizational sociology.

Keywords: Organizational Sociology, Organization Theory, Industrial Sociology, Evolutionary Sociology, Social Organization, Nature and Society.

@ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ggecimli@bandirma.edu.tr / gozde.gecimli@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-2555-028X

DOI: 10.12658/M0754
insan & toplum, 2025; 15(1): 46-77
insanvetoplum.org

Başvuru: 14.06.2024
Revize: 14.08.2024
Kabul: 21.10.2024
Erken Baskı: 21.01.2025

Giriş

Canlıların yaşam imkanı buldukları herhangi bir ortamda, yaşamı sürdürülebilir kılmak amacıyla geliştirdikleri her türlü strateji ve adaptasyon hamlesi bir örgütlenme eylemidir. Bu eylem doğada herhangi bir canlıda olduğu gibi, insanda ve onun sosyalleşme modellerinde de gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle örgütlenme, hem doğada hem de insanın sosyal alanında, mensuplarının kendilerine mevcut koşullar altında uygun ve sürdürülebilir bir yaşam alanı inşa etme şeklidir. Ve bu durum, doğanın mevcut şartlarıyla ilişki içerisinde belli bir uyum ve süreklilik yakalama çabasıyla birlikte devamlı olarak yeniden üretilir. Fakat doğadaki örgütlenme ile sosyal örgütlenme arasındaki mücadele ve strateji benzerliği, basit bir analogik ilişki olmanın ötesindedir. Öyle ki bilimsel anlamda doğayı ve insanı anlama çabasının temelinde dahi bu iki yapının örgütlenme biçiminin temel dinamiklerini anlamak ve buna göre en ideal ve uyumlu yapıları inşa edebilmek amaçlanmıştır. Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca modern toplumun anlaşılma ve tanımlanma çabası, bir yönüyle toplumun örgütlenme biçimlerinin, nedenlerinin ve dinamiklerinin anlaşılmasıdır. Nitekim 19. yüzyıl pozitivist bilim paradigmasının ilerlemeci misyonu ve özne-nesne diyalektiği üzerinden şeyleri anlamlandıran düalist materyalist felsefesi gereği, mevcut örgütlenmelerin en iyi formuna erişebilmesi için gerekli anahtar arayışı bu analogik ilişkiyi derinleştirmiştir.

Örgüt sosyolojisinin gelişiminde doğa ve toplum arasındaki ilişki 19. yüzyılda olduğu kadar 20. yüzyıl boyunca alandaki kuramsal yaklaşımları ve paradigmaları da belirlemiştir. Canlıların örgütlenme biçimleriyle doğrudan ilgili biyoloji ile sosyal yapıların örgütlenmesiyle doğrudan ilgili sosyoloji arasındaki ilişki, bu bağlamda yürütülen tartışmaların en önemli kavşağıdır. Bu ikili yapının ilişkisinden doğan bilgiler geçmişin, şimdinin ve geleceğin sosyal örgütlenmeye yönelik yaklaşım biçimlerini şekillendirmiştir ve şekillendirmektedir. Diğer bir deyişle toplum ve doğa ikiliği bilimsel düşünce öncesinde ve sonrasında yaşamın örgütlenmesinde temel bir kaynak olarak işlemeye devam etmiştir. Nitekim 19. yüzyıldan sonra bilimlerin doğayı ve toplumsal olanı çok daha kesin verilerle anlayabildiği pozitivist varsayımların temelinde de bu ilişkinin dinamikleri etkili olmuştur. Başlangıçta düzen ve sistemlerin doğadaki versiyonlarına yönelik analogik yaklaşım, 19. yüzyıl ve sonrasında bilimsel disiplinlerin metodolojisinde bir alışkanlık olarak varlığını sürdürmüştür. Hatta bugün doğa ve sosyal yapı arasındaki analogi, düşünüldüğü gibi azalmamış, aksine organik bir temasa dönüşmüştür.

Bu ilişkinin seyrettiği kuramsal rotadan ilerleyerek örgüt sosyolojisinin tarihsel gelişiminin sosyolojik bir perspektiften yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü gelişim sürecinde yaşanan kırılmalar ve dönüşüm noktalarının ortaya

konulması, söz konusu ilişkinin görünürlüğüne artıracaktır. Bu görünürlük ise örgüt sosyolojisi kapsamında yalnızca genel sosyal teorinin değil, Türkiye’de yürütülen örnek çalışmaların ve yaklaşımların mevcut durumunu gündeme getirme imkanı verecektir. Türkiye’de birkaç çalışma dışında örgüt sosyolojisi alanının göz ardı edilmiş olması, yalnızca bu alanın değil, genel anlamda sosyoloji biliminin temel düşünme noktalarından birisinin ihmal edilmesi demektir. Özellikle de son yirmi yıldır yükselen biyoloji ve sosyoloji ilişkisinin yeni perspektiflerle gündeme gelmeye başladığı sosyolojik düşünce atmosferinde, örgütlenmeye bakışın örgüt sosyolojisi kapsamında yeniden gözden geçirilmesine daha çok ihtiyaç vardır.¹

Bu niyetle burada, örgüt sosyolojisine yönelik literatürde yer alan çalışmalar belli tarihsel bölümlere ayrılarak kronolojik bir analizle değerlendirilmiştir.² Analiz boyunca Batı’da ön plana çıkan teorilerin yanı sıra alanın Türkiye’deki yansımalarına da değinilmiştir. Bu değerlendirmeye örgüt sosyolojisi alanında Türkiye’de kuramsal tartışma seyrekliğinin azaltılması amaçlanmaktadır. Böylece bu çalışma, alanda çalışmak isteyenler için örgüt sosyolojisinde ana omurgayı oluşturan ekollerin ve kuramların genel görünümünü ve tarihsel olarak yaşadığı teorik dönüşümlerini görebilmeyi sağlayan bir zemin görevi görebilecektir.

Örgütlenmenin “Klasik” Evresi: 1800-1950

Doğa, insanın bireysel ve toplumsal anlamda kendi varlığının anlam sınırlarını inşa ettiği hem bir alan hem de bir öteki olarak işlev görür. İnsan, bu doğanın içerisinde var olup onunla ve ona rağmen tarih boyunca sosyal sistemler geliştirmiştir. Doğanın el verdiği imkanlar ve aynı zamanda kısıtlılıklar, insanın sosyal sistemini meydana getirirken soyut ve somut materyallerinin neler olacağını da belirlemiştir. Bu nedenle doğa ve toplum arasındaki etkileşim, insanın doğrudan varlık alanına temas eden bir zemin görevi görür. Dolayısıyla insan ve doğa arasındaki ilişkinin kendi dönemine has etkileşim kalıpları, sosyal ilişkilerin anlamlarını ve bağlamlarını doğrudan belirleyen bir niteliğe sahiptir. Üstelik bu düalizm, tek taraflı bir etkileşimden ibaret değildir. İnsanın mevcut doğa koşulları ve ona yönelik anlamsal inşası, doğayla birlikte devamlı yapılırken, doğanın anlamını da bu paradigma ve etkileşim kalıpları şekillendirmeye

1 Sosyoloji ve biyoloji ilişkisine dair yeni evrimsel sosyoloji perspektifini geliştiren belli başlı çalışmalar için bkz. (Maryanski, 1994; Runciman, 2009; Rosenberg, 2015; Conley & Fletcher, 2017; Lopreato & Crippen, 2017; Turner & Machalek, 2018; Hopcroft, 2019).

2 Çalışmanın tarihsel başlıkları yapılırken iki kaynak, model olarak kullanılmıştır. Bunlardan ilki Richard Scott’ın “1950 ve öncesi”, “1950-1990” ve “1990 ve sonrası” şeklindeki bölümlendirmesidir (Scott, 2004). Bir diğeri ise Behlül Üsdiken ve Hüseyin Leblebici’nin örgüt kuramının doğuşu ve gelişimine dair ortaya koydukları dört ana evredir (Üsdiken & Leblebici, 2001).

devam etmiştir. Bu nedenle toplum ve doğa ikiliği, karşılıklı etkileşim döngüsü içindedir. Öyleyse bir dönemin doğa ve toplum ilişkisinin bağlamı, o dönemde sosyal sistemlere ve sosyal örgütlenme biçimlerine bakışı anlayabilmenin güçlü bir teorik anahtarı haline gelmektedir.

Modern toplumun ortaya çıkışı ve örgütlenme modelleri 19. yüzyıl endüstrisiyle doğrudan bağlantılı bir gelişim süreci izler. Bu yüzden modern toplumsal yapının örgütlenme biçimlerine yönelik tartışmalar, biyoloji ve sosyoloji arasındaki doğa ve toplum analojisinden temel alarak gözle görünür formunu endüstrinin gelişimiyle birlikte kazanmıştır. Sosyal örgütlenme tartışmaları, 19. yüzyıl ve sonrasında -özellikle de 20. yüzyıl Batı endüstrisindeki yükselişle- çoğunlukla üretimin ve üretim ilişkilerinin örgütlenmesi ekseninde değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle bu dönemde Batı'da modern endüstriyel yapıların az maliyetle çok karlı üretim gerçekleştirme hedefleri, aynı dönemde organizasyon biçimlerinin dinamizmini anlamayı ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle klasik dönem örgüt teorilerindeki örgütlenme anlayışı, mekansal bir birlikteliği temsil eden, formüle edilebilir ve kapalı bir sistem modeline dayanır. Bu dönem, örgüt kuramlarında "idari" köken olarak da tanımlanmıştır (Üsdiken & Leblebici, 2001). Nihayetinde bu zeminden gelişen endüstriyel örgütlenme modelleri, ilerleyen yıllardaki örgüt teorilerinin temelinde yine üretimi ve ticari ilişkileri belirleyici kabul eden paradigmalardan temel aldığı modellere dönüşmüştür.

Bilimsel bilginin gelişiminde, doğa bilimleri alanında canlıların örgütlenmesi ve değişimine yönelik güncel tartışmalar etkilidir. Bunda bilhassa canlıların doğa içinde ve onun karşısında konum alışlarına göre örgütlenme biçimlerini anlamaya odaklanan biyoloji bilimindeki teorik ve felsefi tartışmalar belirleyicidir. Çünkü 19. yüzyılda doğanın yasalarının keşfedilmesi, ona hakim olabilmenin ve gidişatını öngörebilmenin başlıca koşuluydu. Doğa yasalarındaki düzen ve keşfedilebilirlik özelliği, doğaya ait bir tür olan insana ve onun örgütlenme biçimi olan toplumsal alana da uyarlanabilirdi. Toplumsal yasaların, varlığı ve düzenliliği, aşamaları tespit edilebilir ve hatta gelecekte ne olacağı dahi kesin olarak bilinebilirdi. Doğa ve toplum yasaları arasındaki bu analogi, 19. yüzyılda doğa ve sosyal bilimler arasındaki hem ayrımın hem de metodolojik ortaklığın ana arteriydi.

Bu şartlar altında 19. yüzyılda biyolojide ve sosyolojide yaşanan teorik tartışmalar da doğa ve toplum örgütlenmelerinin ilişkisi ekseninde vücut bulmuştur. Charles Darwin'in evrim teorisi, canlılığın örgütlenmesinde yeni bir başlangıç noktası ve düşünme modeli ortaya koyarken, sosyal ve endüstriyel örgütlenmeler, doğanın analogik etkisiyle rasyonel ve bilimsel yönetim ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Canlıların birbirinden bağımsız prototipler halinde var olup örgütlendiği varsayımının yerini, birbirleriyle ilişkisel ve türler arası geçişi savunan bu yeni evrim teorisinin

almaya başlaması, sosyal örgütlenmelerdeki perspektif değişiminde rol oynamıştır. Endüstri devriminin modern toplumdaki üretim ve toplumsal ilişkilerin merkezinde konumlanması, Darwinci evrim teorisinin materyalist ve neden-sonuç ilişkisine dayalı ilerlemeci perspektifinin daha verimli üretim imkanları uğruna elverişli olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 1900'lerden itibaren özellikle rasyonel örgütlenme modeli dahilinde Frederick Winslow Taylor'ın Bilimsel Yönetim Teorisi ve Henri Fayol'un İdari Yönetim Teorisi ve Max Weber'in Bürokratik Yönetim Yaklaşımı, doğadaki örgütlenme modelleriyle kurulan analogik ilişkinin modern bilimsel yönetim modelleri içerisinde değerlendirilip formüle edildiği alanın klasik örneklerindedir.

Weber, örgütler ve örgütsel yapıların sosyolojisi bağlamında klasik ve ayrıcalıklı bir noktada durur. Ona göre insanlık tarihindeki örgütlenme yapılarında temel bir dinamik olarak işleyen güç ve otoritenin modern örgütlenmelerdeki karşılığı -ister akılcı olsun ister duygusal olsun- bürokratik ilişki biçimleridir (Weber, 1995). Modern toplumun 19. yüzyılın rasyonel ve pozitivist paradigmatları, 20. yüzyılın başlarında etkisini sürdürürken Weber için modern örgütler, rasyonel ve objektif eylemlere dayalı olarak düşünülebilir yapılar olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki sosyal örgütlenmenin merkezinde yer alan güç ve otorite ağı, bu zamana dek örgütlerin varlığını sürdürebilmesinin başlıca kaynağı olmuştur (Weber, 2005). Bu yüzden ona göre modern endüstriyel örgütlenmelerde esas hedef olan verimlilik kaygısını çözebilecek en önemli araç, bürokratik yapılanmanın rasyonel bir biçimde inşa edilmesi ve sürdürülmesidir. Diğer bir deyişle örgütler, rasyonel ve mekanik olarak gereklilikleri yerine getirildiğinde beklenen sonuçları sağlaması umulan otonom yapılardır (Weber, 2012). Dolayısıyla Weber için, bu rasyonel ve bürokratik örgütlenmenin mevcut yapısı ve temelleri sosyolojik olarak analiz edilebilir ve sistematik bir biçimde anlamlandırılabilirdi.

Weber'in kendi sosyolojik yöntemleri dahilinde modern kapitalist örgütlenme yapısını anlamlandırma çabası, örgüt sosyolojisinin temellerini oluşturmuştur. Onun yaklaşım biçimi ve yöntemleri, ilerleyen dönemlerde eleştirel bir perspektiften sürekli olarak geri dönülen ve referans alınarak yeni bilgilerle revize edilen bir zemin görevi görmüştür. Weber'in bürokratik yapılanmayı temsilen kullandığı "demir kafes" metaforu söz konusu zemine örnek bir kavramdır (Weber, 2013). Bugün dahi "demir kafes" metaforu, güncel örgüt araştırmalarında başlangıç bir düşünme noktası olarak değerlendirilmeye devam etmektedir.³ Doğanın mekanik ve rasyonel işleyişine dair hakim düşüncelerin içerisinde Weber'in bu bakış açısı son derece işlevselken,

3 İlgili kavramı farklı bağlamlarda değerlendirmiş olan bilinen bazı kaynaklar için bkz. (Abrahamson, 2011; Clegg & Baumeler, 2010; Courpasson, 2000; Gabriel, 2005; Ritzer, 2011).

20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte doğaya ve insana bakışta yaşanan değişimler örgütlenmelere yönelik yaklaşımların da yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir.

Modern endüstriyel örgütlenmelerin ortaya çıkışıyla birlikte bu yeni yapıların yönetim modellerini ilk elden incelemiş olan ve örgüt sosyolojisinin neredeyse temellerini temsil eden bir diğer isim Taylor'dır. Ona göre modern toplumdaki iş bölümü, uzmanlaşma ve modern endüstriyel üretim yapılarında mevcut askeri yönetim modelinin yerini, bilimsel bir idari sistem almalıdır (Taylor, 2003). Çünkü endüstriyel üretim alanında gelişen ve ilerleyen endüstriyel yapının içinde artık o işin her aşamasından haberdar olabilecek ve analiz edebilecek donanımda yönetim birimlerine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bilimsel yönetim sistemiyle alandaki bilgiye hakim bir idari sistemin, örgütlenmedeki verimliliği ve sürekliliği sağlayacağını düşünür. Başka bir deyişle Taylor'a göre bilimsel yapının doğayı keşfeden ve dinamiklerini anlayarak yol alan pozitivist doğası gereği, örgütlenmelerin işleyişlerinde benzer rasyonel bir yaklaşımla sonuç alabilmek mümkündür. Onun görüşlerini inceleme fırsatı bulan Fayol ise bu görüşlere belli oranda katılmakla birlikte Taylor'ın kumanda birliğinin kaldırılmasına dair düşüncelerini eleştirir (Fayol, 2005). Bu bağlamda yeni ve daha başarılı bir ilke bulunana kadar, kumanda birliği yapısından vazgeçilmemesi gerektiğini belirtir (Fayol, 2005).

Fayol'un yaklaşımında endüstriyel örgütlenmede yönetim birimlerinin, üretim faaliyetlerindeki başlıca ve neredeyse tek unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ona göre örgütlenme, yönetim ve bu yönetimin altında kendi iş bölümlerince tanımlanmış çalışanlar arasında yaşanan üretim faaliyet sahasıdır. Bu sahada kurallar, tıpkı doğanın kendi hiyerarşik ve rekabetçi dengesinde olduğu gibi ortaya çıkmakta ve alanın böyle yönetilmesi gerekmektedir. Özellikle Fayol'un örgütlenmeleri makinelere, hayvanlara, bitkilere ve hatta hücre sistemlerine benzeten yaklaşımları, bu dönemde sosyal örgütlenmelerdeki yapı ve yönetime dair bakış açısını özetler niteliktedir:

İş bölümü tabiattan doğan bir düzenin gereğidir. Hayvanlar alemi incelendiğinde, hayvanların gelişmişliği ölçüsünde çeşitli görevlerini yerine getirecek organlarının olduğu görülür. İşletmelere bakıldığında da sosyal bünye ne kadar önemliyse, iş ile o işi gören organ arasındaki ilişki de o derece sıktır. Şirket büyüdükçe önceleri birçok işi bir arada gören tek bir organın yerini tutmak için yeni organların ortaya çıktığı görülür (2005).

Çünkü bir ağacın gelişmesi, büyümesi ve bu büyümeyi sağlayan öz suyun belli sınırları olması gibi, sosyal yapıdaki gelişmeyi sağlayan yönetim becerileri de o yapının maksimum düzeyde gelişmesini sağlar (2005). Dolayısıyla bu gelişimin sınırları, ağaçlarda dikey yönde son bulunduğu noktada yatay anlamda bir ormanlaşmayı, hücrelerdeki gelişim de birbirinden görev olarak ayrılan organlara dönüşmeye başladığı

yerde ise sosyal yapıların diğer sosyal yapılarla ilişki kurduğu ve örgütlenmenin farklı uzmanlaşmalara ve iş bölümlerine doğru çeşitlendiği noktayı temsil eder (2005). Sosyal ve endüstriyel örgütlenmelerin, 20. yüzyılın başında mevcut üretim modelleri ve bilimsel paradigmlar ekseninde doğanın mekanik işleyişi varsayımından hareketle tanımlandığı ve bu doğrultuda analiz edildiği açıktır. Fakat bu yaklaşım biçimi, örgütler üzerine yapılan çalışmalarda süreçlerin mekanik ve keskin bilgilerle analiz edilmesinin ötesinde daha karmaşık ve çeşitli faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği gerçeğiyle birlikte dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

1940'lı yıllardan itibaren doğadaki örgütlenme biçimlerinde düşünülenden daha karmaşık bir ilişki ağının varlığı gündeme gelmiştir. Bu gündemle birlikte sosyal örgütlenmeler de bir tür organizma olarak psikolojik ve çevresel özellikler kazanmaya başlamıştır. Bir yanda endüstriyel örgütlenme biçimlerinde rekabetin esas olduğu verimlilik hedefi tüm hızıyla etkisini devam ettirirken, diğer yanda bu hedefe erişim araçlarında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Artık örgütlenmeler Fordist üretim modelinin Taylorist rasyonel ve keskin yönetim modellerine göre değil, kendi başına bütünüyle öngörülemez esnek bir organizma anlayışı ekseninde değerlendirilmiştir. Sosyal psikoloji alanındaki çalışmaların endüstriyel örgütlenmeler üzerinde yaptıkları çalışmaların bu dönemde artması tesadüf değildir. Örneğin Elton Mayo'nun Hawthorne Çalışmaları örgüt sosyolojisinde bu dönemde bir kırılma noktası olarak değerlendirilir. Mayo'nun çalışmalarında da verimlilik ve rekabetçi yapı anlayışı devam ederken bu sorunların çözümünde bilişsel ve psikolojik etkenlerin de değerlendirmeye dahil edilmiş olması onun ayırt edici yönüdür (Mayo, 2003). Yine bugün örgütsel davranış olarak bilinen bilişsel yönetim yaklaşımlarının ortaya çıkışı da bu paradigma değişiminin bir çıktısıdır.

Söz konusu bu yeni örgüt çalışmalarında verimlilik, rekabet ve istikrarlı gelişim modelleri hala temel motivasyon kaynağıdır. Temel güdülerde bir değişiklik olmaksızın rasyonel sistem modelindeki katı ve kesin sonuç odaklı yaklaşımlardan netice elde edilememesi, sorunlar karşısında çözümleri, daha farklı ve değerlendirme dışı tutulmuş noktalarda aramaya yöneltmiştir. Bu dönemde doğa bilimleri alanında yaşanan yeni gelişmeler de örgütler ve doğa arasındaki analogilerin bu yeni veriler ışığında tekrar düşünülmesini sağlamıştır. Dolayısıyla örgüt teorisi literatüründe de rasyonel sistem modelinden doğal sistem modeline geçildiği görülür. Bu geçişte mevcut kaygılar benzerlik taşıırken, örgütlerin yapısına dair bakış açısı ve çözüm modelleri açısından farklılık söz konusudur.

Bunlardan ilki, fizyolojik ve psikolojik etkenlerin örgütlenmenin üretim ve çalışma verimliliği üzerindeki etkisi olurken, bir diğer farklılık ise örgütlenmelerin artık bir sosyal sistem olarak görülmesidir. Bu değişim, sosyal bilimsel anlamda sosyal örgütlenmelerin bilimsel düzlemde bir çalışma alanına dönüşmesinde de etkili

olmuştur. 1950'lere kadar yapılan çalışmalar çoğunlukla endüstriyel yapılanmaların modern sistemin çekirdeği olarak daha ileriye nasıl taşınacağı kaygısıyla rasyonel varsayımlar üzerinden incelenirken, 1950'lerle birlikte örgütlenme biçimleri genel bir sosyal sistem olarak görülmüş ve bilimsel olarak etraflıca analiz edilmesi gereken birimler olarak değerlendirilmiştir.

Örgütlenmenin “Yeni” Evresi: 1950-1990

Örgüt teorilerinde 1950'lere uzanırken örgütlerin sosyal bir sistem olarak kabul edilmeye başlandığı görülür. Bu dönem aynı zamanda örgütlerin yapısal çözümlerinin gündeme gelmeye başladığı ve örgüt çalışmalarının artık yeni bir yön kazandığı “sosyolojik” köken evresine geçiş aşamasıdır (Üsdiken & Leblebici, 2001). Burada örgütlerin yönetim ve verimlilik kaygısı devam ederken, mevcut rasyonel anlayışın örgütlerin sosyal bir sistem ve dolayısıyla karşılaştırmalı vakalar olarak analiz edilebilmesi de önem kazanmıştır. Başka bir ifadeyle mevcut endüstriyel yapının bürokrasisi, bu kez insanı merkeze alarak onun meydana getirdiği sosyal ve psikolojik sistemi örgütsel analizlerin konusu haline getirmiştir (Selznick, 1949; Gouldner, 1954; Blau, 1955). Aynı dönemde davranışsal psikoloji alanındaki gelişmeler, örgütlerde yönetim modellerini analiz ederken insanın oluşturmuş olduğu sistemsel sürü davranışını baz alan davranışçı teorilerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur (Üsdiken & Leblebici, 2001).

Söz konusu sosyal sistem yaklaşımına başlıca örnek çalışmalar ise Chester Barnard ve Philip Selznick'in araştırmalarıdır. Barnard ve Selznick doğal sistem teorisine eleştirel bir perspektiften yaklaşarak klasik örgüt teorilerinin rasyonel boyutlarını revize eden bir konumdan hareket etmişlerdir. Taylor ve Fayol da yönetim sisteminin yukarıdan aşağıya tek yönlü yapılanmasını, çift yönlü bir işleyişe dönüştürerek örgüt içinde bireyler arası iş birliğine dayalı etkileşimleri ön plana çıkarmışlardır. Barnard bu yapıyı bireylerin ortak bir hedef için rasyonel bir biçimde eylemde bulunduğu “İşbirlikçi Sistemler” olarak tanımlar ve bu sistemlerin oluşmasında örgüt içi motivasyon ve değerlerin önemine dikkat çeker (Barnard, 1948, 1971). Fakat Barnard için söz konusu rasyonalite klasik bağlamdaki anlamından farklı bir bağlama oturtulmuştur. Klasik yaklaşımın dışsal ve sorgulanamaz bir aktör olarak gördüğü insan aklı, Barnard için çıkarımlarının hatalı olabilme potansiyeli yüksek, dolayısıyla aslında sınırlı bir yapıdır. Örgüt teorisinde aklın değişmez bir öncül olarak görülmesini sorgulamayı temele yerleştiren bu yaklaşım, örgütlere bakış için henüz eksikleri olsa da önemli bir değişim noktası olmuştur. Benzer şekilde Tennessee Valley Authority (TVA) çalışmasında klasik rasyonel yaklaşımdaki belli başlı sapmaları tespit eden Selznick çevresel koşulların dönüştürücü etkisinin altını çizmiştir (Selznick, 1949). Selznick

için de örgütler düşünüldüğü kadar bütünüyle rasyonel yapılar değillerdir.⁴ Çünkü ona göre her bir örgütlenme rasyonel sistem olmasının yanı sıra kendisine ait canlı ve organik bir yapılanmayı temsil eder (Selznick, 1948, 1984). Bu yeni bakış açıları, 1950'lerle birlikte sosyal örgütlenmenin doğadaki iş birliği/özgecil yaklaşımlarla benzer ama aynı zamanda sosyal ve psikolojik etkenlerin de dahil olduğu etkileşimli bir ilişki ağı olarak değerlendirilmeye başlandığını gösterir. Bu kırılma noktası, toplum ve doğa ilişkisinin analogik yapıdan öteye geçmeye başladığının en önemli göstergelerindendir. Söz konusu gelişmeler bir sonraki aşamada, örgütler arası ilişkiselliğin de göz önünde bulundurulmaya başlandığı bir tür örgüt ekosistemi paradigmasının başlangıcı olmuştur.⁵ Örgüt ve akıl/zeka ilişkisi, bu yeni zeminden hareketle 20. yüzyıl boyunca örgüt belleği ve örgütsel öğrenme gibi kavramlar etrafında örgütlerin canlı ve aktif deneyim yapıları olarak analiz edildiği yaklaşımlara sahne olacaktır (March & Levitt, 1995).

1960'lara gelindiğinde ise alanda resmi anlamda örgüt sosyolojisi çalışmalarının bir araya geldiği bilimsel dergiler ortaya çıkmaya başlamıştır.⁶ Örgütler sosyal birer sistem olarak görülmenin ötesinde, yaşayan bir organizmaya benzetilerek değerlendirilmiştir. Sosyal psikologların alandaki çalışmalarının giderek artmasıyla birlikte örgüt sosyolojisi iyiden iyiye bir alt disiplin olarak ilgi görmüştür. Ve sosyal sistem olarak örgütlerin onları oluşturan bireyler bütünü olmaktan ötede farklı davranış yapıları geliştirdiği üzerine tartışmalar geliştirilmiştir. Burada doğa ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin, mutlak bir neden-sonuç ilişkisinin ötesine geçerek daha karmaşık ve bütünüyle öngörülemez bir bağlama yerleştiği görülür. Yeni ilişki modeli, doğadaki örgütlenmenin keşfinin sosyal yapıyı da bütünüyle açıklayacağı düşüncesinden uzakta konumlanmaktadır. Çünkü rasyonel sistem modelini de etkileyen modern bilimsel pozitivist metodolojinin artık doğayı açıklamakta dahi son derece eksik kaldığı düşünülmektedir. Böylece yalnızca sosyal yapı değil, doğanın örgütlenmesini analiz eden modeller de değişmeye başlamıştır.

1960'lı yıllarda örgüt teorilerinde görünür olmaya başlayan Durumsallık Yaklaşımı (Koşul Bağlılık), örgütlerin yaşayan bir organizma olarak görülmeye başlandığının en anlamlı örneklerindendir. Artık örgütleri klasik rasyonel yaklaşımlarda olduğu gibi tek ve en doğru yaklaşımla ele almak değil, kendi şartları ve koşulları etrafında değerlendirmek esas model olur. Bu noktada da örgütlenmelerin çevresel koşulları ve iç yapılarına odaklanma ihtiyacı doğar. Aynı endüstriyel alanda yer alan altı

4 Yeni kurumsal kuram kapsamında detaylı bir değerlendirme için bkz. (Özen, 2015).

5 İlgili çalışmalar için bkz. (Simon, 1952; March & Simon, 1993).

6 Söz konusu dergi (Administrative Science Quarterly) yayın hayatına hala devam etmektedir. Detaylar için bkz. <https://www.johnson.cornell.edu/administrative-science-quarterly/>

farklı kuruluşu inceleyerek söz konusu koşul bağımlılığı ve iç yapılara yönelik değerlendirmelerin örgütlenmelerdeki önemini ortaya koyan Lawrence ve Lorsch'un çalışmaları bu teoremin güçlü bir örneğidir (Lawrence & Lorsch, 1967). Onlara göre örgütlenmelerde yaşandığı aşıkarak olan, giderek karmaşıklaşan ve farklılaşan yapıların kontrol edilebilirliği ve sürdürülebilirliğine dair durumsal değerlendirmeler ve buna uygun yönetim modelleri geliştirilmelidir:

Giderek artan bir şekilde, modern kuruluşların hem oldukça dinamik hem de oldukça istikrarlı sektörlere sahip heterojen ortamlarla başa çıkması bekleniyor. Bilimdeki ilerlemeler bazı alt sistemlerde değişim hızını artırırken, diğerlerinde düzenlilik ve standardizasyon gereklilikleri devam etmektedir. Bu da organizasyonlarda farklılaşma ihtiyacını sürekli olarak artırıyor; yine de birleşik bir çabaya ulaşmak için entegrasyonun gereklilikleri en azından her zamanki kadar büyük. Bu çalışmanın bulguları, diğer şeyler eşit olduğunda, farklılaşma ve bütünleşmenin esasen zıt olduğunu ve birinin ancak diğerinin pahasına elde edilebileceğini göstermektedir (Lawrence & Lorsch, 1967).

Bir sosyal sistem olarak örgütlenmelerin canlı birer organizma özelliği kazanmaya başlaması, yalnızca bu organizmanın kendi iç dinamiklerinin değil, diğer örgütlerle olan çevresel ilişkilerini de gündeme getirir.⁷ Farklı sosyal örgütlenmeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin iç yapılarında ve birbirlerinde yarattıkları etkiler örgüt sosyolojisinde yeni tartışmaların zeminini oluşturmuştur. Bu noktada koşullar ve yapıların mevcut durumları ön plana çıkar. Bu da 1960'lı yıllarda koşul bağımlı yaklaşımı ve 1970'li yıllarda ise kaynak bağımlı yaklaşımı açıklamaktadır. Örgütlerin mevcut koşullarda ve kaynak imkanları etrafında varlıklarını uygun şekilde sürdürebilmeleri için geliştirecekleri stratejilerin bağlı olduğu şartlar, artık hem içeride hem de dışarıda gerçekleşenlerle belirlenmeye başlamıştır.

Pfeffer ve Salancik'in çalışmalarında görünür olan kaynak bağımlı yaklaşımda, çevre ve çevreye uyum sağlamak esastır (Salancik & Pfeffer, 1978). Ancak farklı olarak yalnızca koşullar değil, koşullar içerisinde örgütün varlığını meydana getiren temel kaynakların süreç içerisindeki varlığı, eksikliği ve yapısı ön plandadır (Pfeffer, Salancik & Leblebici, 1976). Dolayısıyla kaynaklara sahip olma gücü ve diğer örgütlerin bu güce olan yakınlığı önemli bir belirleyici olmaktadır. Çevresel adaptasyon, örgütün kaynak bağımlı ortamda varlığını sürdürebilmesi için stratejiler geliştirebilme kapasitesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum örgütlerde yönetim mekanizmalarının önemini

7 Aynı dönemdeki sosyobiyojoloji tartışmaları hayvanların organizasyonları ve insan örgütleri arasındaki ilişki üzerine gündemi şekillendirmiştir. Konu kapsamında tartışmaları gündemine almış bir çalışma için bkz. (Seegerstrale, 2000).

korumaya devam ettiğini gösterir. Ancak klasik örgütlerin kendi içine kapalı ve sistematik yapısının aksine, kendine ait bir örgütsel ekolojiye sahip, rasyonel bir biçimde öngörülebilir olmayan, çevresel ve karmaşık bir örgüt anlayışıyla hareket edildiğine işaret eder.

Örgütlere yaklaşım biçimleri ve metodolojiler ekseninde düşünüldüğünde sosyolojinin 1960'lardaki yoğunluğu, kabul edilen ve hatta kaygılanılan bir düşünüş olarak görülse de bir yönüyle yeni örgütlenme modellerinin yeni teorik ve metodolojik yaklaşımlarının sosyoloji içerisinde etkisini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. Bu yönüyle hakim kanının aksine örgüt tartışmalarının sosyoloji içerisinde bütünüyle gerilemediği, yalnızca örgütleri ele alan tartışmaların çoğunlukla yeni kurumsal kuram ve ağ teorisi yaklaşımları içerisinde değerlendirildiği sonuçlarına varılmıştır (Grothe-Hammer & Kohl, 2020). Konuların ve yöntemlerin çeşitliliğinde yaşanan azalma, örgütlerin sosyoloji alanında bir tartışma unsuru olmaktan çıktığı yönünde bir endişeye neden olmuştur (Grothe-Hammer & Kohl, 2020). Bu durum, güncel örgütlenme modelleri karşısında yeni teorik ve yöntemsel üretimlerin ne denli elzem olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Koşullar ve çevresel olanın etkileri örgütlerin hem bu ilişkiler içerisinde hem de kendi yapısal özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Ludwig von Bertalanffy'nin doğal sistem yaklaşımına göre örgütlenmenin gelişimi ve sürekliliği, mevcut çevresel koşullarla birlikte ve ona karşı uyum sağlayabilme kapasitesiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Doğada canlıların kendi çevresel koşullarıyla birlikte hareket ederek mevcut yaşam düzenlerini ve formlarını oluşturmuş olmalarına benzer şekilde örgütlenmeler de kendi dönem ve koşulları çerçevesinde şekillenir ve yapılarındaki özgünlüğü buna göre meydana getirirler (Bertalanffy, 1969). Doğadaki sistemler gibi insanların ve toplumların örgütlenme biçimlerinde de basitten karmaşık yapıya doğru bir seyri savunarak analizlerini gerçekleştiren Blau'ya göre ise örgütlerin büyüklükleri, koşulları, karşılıklı etkileşim biçimleri ve dengesizlikleri o sosyal yapının kendine ait doğasını ve dinamiklerini oluşturmaktadır (Blau, 1964). Psikolojik etkenlerin de dahil olduğu ve toplumsal anlamda çıkarları gözetmenin başlıca dinamik olarak kabul edildiği bu yaklaşımda, sosyal örgütlenmeler belli ödül ve fayda/çıkar ilişkisi içerisinde şekillenir. Blau için, doğadaki karşılıklı fayda ve kişisel çıkar amacıyla kurulan örgütlenme güdüsü, insanlarda daha farklı araçlar ve karmaşık yapılarla sosyal örgütlenmeleri meydana getirmektedir (Blau, 1974; Blau & Scott, 1962).

Öte yandan toplumsal ve kurumsal yapıların 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen sosyal ve siyasal kaos atmosferi içerisinde yeniden sorgulanmaya başlaması tesadüf değildir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Batı'da ön plana çıkan eleştirel teori ve neomarksist

perspektiflerin sosyal örgütlenme teorilerinde yaşanan bu kırılmalarda etkili olduğu bir gerçektir. Toplum ve doğa ikiliği özelinde doğrudan bireyin ve toplumun karşılıklı çatışmalı ilişkisine odaklanan modellerden olan eleştirel teori, Frankfurt Ekolü ile birlikte 1940'lı yıllardan itibaren yükselişe geçmiştir. Neomarksist ve antisistematik bir perspektiften hareket eden eleştirel teoriye göre Aydınlanma, kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri içerisinde rayından çıkarılmıştır. Rotasından sapmış olan Aydınlanma, kapitalist ve otoriter bir yönetim mekanizması altında kitleleri yapay bir kültür endüstrisine mahkum etmiş ve tek tipleştirmiştir (Adorno, 2005, Adorno & Horkheimer, 2014; Marcuse, 1990). Aynı zamanda bu sistem güçlü azınlıkların çıkarlarına odaklanmış bir şekilde inşa edilmiştir. Başka bir ifadeyle halihazırdaki sosyal örgütlenmeler manipüle edilmiş ve bozulmuş yapılardır. Mevcut örgüt teorileri sosyal sistemleri ve örgütlenmeleri incelerken mevcut yapıları doğal ve meşru bir yapı olarak yeniden üretmeye hizmet etmektedir. Bu nedenle öncelikle modern bireyin, gerçek manasıyla özgür olabilmesi ve esas aydınlanmanın ona sunacağı araçsallaştırılmamış rasyonaliteye erişebilmesi için, mevcut eşitsiz ve adaletsiz yapının ortadan kaldırılması gerekmektedir (Horkheimer, 2013; Adorno & Horkheimer, 2014). Dolayısıyla eleştirel teoriye göre örgüt teorisyenleri bunun farkında olmalı ve daha demokratik bir yapılanmanın imkanlarına odaklanmalıdır. Bu yönüyle doğal ve açık sistem paradigmasının doğa ve toplum ikiliğinden analogi ve ötesi bir ilham alarak yaptığı analizlerin, mevcut ideolojik yapıların yeniden üretimine ne denli hizmet ettiği ya da etmediği konusunda yeni bir perspektif alanı geliştirmişlerdir.⁸ Aynı zamanda eleştirel teoride özgür öznenin imkanlarının tartışılması, 20. yüzyılın ikinci yarısında doğaya ve insana bakışta, biyolojik verilerin işleyişinde 19. yüzyılın keskin çıkarımlarından ders almış yeni ilişki modellerinin gelişimi açısından önemli bir fren görevi görmüştür. Eleştirel teorinin yanı sıra bu doğrultuda örgüt teorisi tartışmalarında bilhassa otorite ve tahakkümün örgütler üzerindeki rolü ön plana çıkmaya başlamıştır (Pfeffer, 1997). Ayrıca bu dönemler, mevcut kabul ve değerlerin eleştirel açıdan tekrar sorgulanmaya başladığı, değer boşluğundan kaynaklı kaosun ve sosyal anarşinin ön plana çıktığı dönemler olarak değerlendirilmiştir (Etzioni, 1964, 1975, 1993). Öte yandan aynı dönemde doğa ve sosyal yapıların farklı eylem ve yapılar olduklarını göz ardı ederek sosyal ve doğa olguların karşılaştırılmasının “ölümcül bir kusur” olduğunu öne süren eleştirel yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır (Silverman, 1970).

1970'lerle birlikte örgüt sosyolojisi alanında ekolojik yaklaşım modellerinin gelişmesi, bir organizma olarak örgütler arasındaki etkileşimlere, örgütlerin bulunduğu çevresel koşulları da dahil etmiştir. Popülasyon ekolojisi olarak da bilinen örgütsel

8 Bu bağlamda detaylı bir değerlendirme için bkz. (Keskin, Akgün & Koçoğlu, 2016).

ekoloji yaklaşımında çevresel olanın öneminin yanı sıra, örgütlenmelerin niş yapılar olarak ayrışmaları ve farklılaşmalarının da esas aldığı görülür (Freeman & Hannan, 1983). Bu teoriye göre örgüt belli bir dış katman tarafından sarmalanmış sabit bir yapı değildir. Örgütler gerek kendi içlerinde gerekse çevresel etkenler sonucunda devamlı olarak yeni örgüt biçimleri meydana getiren bir dinamizme sahiptir. Bu nedenle bu değişken süreçte örgütlerin, tek başına yapılar olarak değil, örgütsel topluluklar halinde analiz edilmesi gerekir (Hannan & Freeman, 1977). Buradan bakıldığında örgütlerin devamlı dengeye ve başarıya ulaşmadığı, mevcut koşullar karşısında başarısız olanların tıpkı doğadaki gibi doğal bir seçim sonucunda yok olup ayıklandığı görülür. Dolayısıyla örgütlerin sürekli olarak meydana geldiği ve yok olduğu bu süreçte esas nokta örgütsel çeşitlilik, bu çeşitliliği analiz etmeyi sağlayan popülasyon yapısı ve örgüt topluluklarıdır (Baum, 1999). Çünkü örgütlenmelerin dinamik yapısı tam olarak popülasyonun içinde ve onun belli işlevsel yapılarla bütünleşme hali olan örgütsel topluluklarda anlaşılır olmaktadır. Böylece örgütlerin çevreyle ve diğer örgütlerle olan ilişkisinde geliştirdikleri strateji ve davranış modelleri adeta doğal bir sistem olan sosyal sistem içerisinde değişimin, rekabetin, uyumun ve uyumsuzluğun anlaşılabilirdiği bir noktaya dönüşür. Bu nedenle sürekli olarak evrimleşen bir popülasyonun diğer popülasyonlarla etkileşime geçtiği noktada, mevcut bireylerinin hayatta kalma başarısı yine diğer popülasyon ve örgütlerle olan bağının doğasına ve gücüne bağlı olmaktadır (Baum, 1999). Diğer bir ifadeyle sosyal, ekonomik ve siyasal değişimler toplum içerisinde hem bireysel hem de örgütsel anlamda bir adaptasyon gerektirirken, örgütsel topluluklar özelinde bir seçim etkisi de meydana getirir (Hannan & Carroll, 1992).

Örgütsel ekoloji yaklaşımı popülasyon, seçim ve örgütsel topluluk etkileşimleri çerçevesinde değerlendirildiğinde evrim teorisinin doğal seçim mekanizmasına oldukça benzerlik gösterir. Bakıldığında örgütler ve popülasyon değişimleri, doğada kendi sistemini inşa etmiş olan canlı biyolojisinin incelenmesi gibi “birlikte uyum”, “ayrışma”, “ayıklanma” “genetik kod” benzeri kavramlarla analiz edilmiştir (Hannan & Freeman, 1977). Hatta doğadaki canlılar gibi örgütlerin de nasıl hareket edeceğini veya edemeyeceğini belirleyen belli başlı prensiplerin meydana geldiği genetik kodları vardır (Hannan & Freeman, 1984). Dolayısıyla örgütsel ekoloji yaklaşımıyla birlikte örgütlenme dinamiklerine yalnızca uyum ve adaptasyon süreçleri değil, uyumsuzluklar ve ayrışmalar da eklenmiştir (Hannan & Freeman, 1984). Böylece ekolojik örgütlenme modelinde, doğa ve insan arasındaki örgütlenme ilişkisinde eksik bırakılan ayıklanma boyutu tartışmalara dahil edilmiştir.⁹ Bu durum toplum

9 Detaylı bir değerlendirme için bkz. (Önder & Üsdiken, 2015).

ve doğa ikiliğinin örgütlenme özelinde anlamlı bir zemin olarak çalışmaya devam ettiğinin ve analoginin ötesine taşındığının göstergelerindedir.

1977'de ise John Meyer ve Brian Rowan'ın çalışmalarında örgütlerin bir ekosistem içerisindeymişçesine birbirleriyle etkileşim ve belli başlı benzerlikler gösterdiklerine dair yeni kurumsal yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Öyle ki örgütlerin kurumsal ve resmi yapılanmaları, onların kaynak, istikrar ve hayatta kalma stratejilerini içeren bir tür mit olarak işlemektedir (Meyer & Rowan, 1977). Çünkü:

Modern toplumlarda, rasyonelleştirilmiş resmi yapının unsurları, sosyal gerçekliğin yaygın anlayışlarına derinlemesine yerleşmiştir ve bunları yansıtmaktadır. Modern örgütlerin pozisyonları, politikaları, programları ve prosedürlerinin birçoğu kamuoyu, önemli bileşenlerin görüşleri, eğitim sistemi aracılığıyla meşrulaştırılan bilgi, sosyal prestij, yasalar ve mahkemeler tarafından kullanılan ihmal ve ihtiyatlılık tanımları tarafından uygulanmaktadır. Resmi yapının bu tür unsurları, belirli kuruluşlar üzerinde bağlayıcı olan yüksek düzeyde rasyonelleştirilmiş mitler olarak işlev gören güçlü kurumsal kuralların tezahürleridir (Meyer & Rowan, 1977).

Yeni kurumsal kuramın bir örneği olan bu yaklaşımda, örgütler artık modern sosyal yaşamın içerisinde onunla karşılıklı ve çevresel bir etkileşim sergileyen, kurumsallaşabildiği kadar sürdürülebilir ama aynı zamanda da mevcut karmaşık koşullara adapte olabildiği ölçüde istikrarlı olabilir bir anlam kazanmıştır.¹⁰ Bu istikrar, yeni kurumsal kuram çerçevesinde örgütlerin benzerliğine odaklanmasından kaynaklanır. Popülasyon ekolojisinde, örgütlerin nasıl bu denli çeşitli olabildiği esas soruyken, yeni kurumsal kuramda bu soru örgütlerin nasıl bu denli benzerlik gösterdiğine odaklanır (Sargut & Özen, 2015; Keskin ve diğerleri, 2016). Meyer, Rowan, DiMaggio ve Powell gibi temsilcileriyle ön plana çıkan bu yeni teorik yaklaşımda, örgütlerin çevresel koşulların ve farklılıkların çeşitliliklerine rağmen yine de benzer strateji ve sistemler geliştirdiklerinin ardındaki nedenler masaya yatırılmıştır. Diğer bir deyişle yeni kurumsal kuram, klasik kurumsal yaklaşımın ve klasik örgüt teorilerinin eski tip sorularına yeni model yanıt arayışının bir karşılığı olarak geliştirilmiştir (DiMaggio & Powell, 1991). Bu yönüyle yeni şartlar içerisinde eskinin sorularını da kapsayarak örgütlerdeki çatışma ve uyumsuzluk sorunlarına karşı geliştirilen stratejilerin denklemini ve baş etme biçimlerinin ortaklığını çözümleme

10 Aynı dönemde yaşayan bir organizma olarak doğanın ve dünyanın algılanışı noktasında ön plana çıkan Gaia Hipotezi de örgütlere yönelik değerlendirmelerde etkili olmuştur. Karmaşık doğa ve yaşayan bir sistem olarak sürekli kendisi ve çevresiyle ilişki halinde olan canlı bir organizmanın örgütlenmelerdeki analogik bağlantısı bir kez daha organik bir yapı kazanmaya başlamıştır. İlgili hipoteze dair temel çalışma için bkz. (Lovelock, 2000).

amacı taşır.¹¹ Bu nedenle yeni kurumsal kuramda “çevre” sosyal, kültürel, teknik, ekonomik ve yasal bağlamda kendisini resmileştirmesi gereken daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır (Sargut & Özen, 2015).

Örgütlerin durumsallık teorisiyle canlı bir organizma yapısı olarak değerlendirilmesi ve yeni kurumsal kuramda geniş bir anlam kazanan çevre yaklaşımı, örgüt kuramlarının daha geniş perspektiflerden büyük ölçekli karşılaştırmalarla incelenmesini sağlamıştır (Üsdiken & Leblebici, 2001). Böylece doğadaki örgütlenme modellerine bakışın sunduğu bilgiler 1970’ler ve sonrasında hızla sosyal örgütlenmelerin yapısında analogik kullanımdan öteye, bir yöntem ve yaklaşım metodolojisine dönüşmüştür. Aynı dönemde sosyolojik literatürde, yine doğa ve toplum ikiliğinin analogik olarak kullanılarak hayvanların sabit ve kapalı olarak karakterize olmuş tür içi davranışlarının aksine, insan ve çevresiyle etkileşim ve iletişimlerinin dünyaya-açıklık (world-openness) olarak tanımlanması tesadüf değildir (Berger & Luckmann, 2008). Dolayısıyla farklı yaklaşım ve teorilerin gelişmesi 20. yüzyılda örgüt teorilerindeki mevcut paradigmların analizini de beraberinde getirmiştir. Özellikle 1960 ve 1970’li yıllarda özne-nesne ve değişim-düzen ikilikleri üzerinden dört şekilde kategorize edilerek (radikal hümanizm, radikal yapısalcılık, yorumlamacılık ve işlevselcilik) mevcut paradigma değişimleri açıklanmaya çalışılmıştır (Burrell & Morgan, 2019).

Diğer yandan bu dönemde söz konusu karmaşıklık teorilerinin örgütlenmelerdeki karmaşıklığa istinaden düşünülmesi, beraberinde teknolojik yapının örgütlenme içerisindeki rolünü tartışmaya açmıştır.¹² Diğer bir deyişle teknoloji örgütsel yapıda ve onun gelişim seyrinde önemli bir noktaya konumlandırılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, değerlendirmelerde biyolojik ve antropolojik olarak teknik gelişmelerin insanlığın gelişim seyirleriyle olan ortaklığını eş zamanlı olarak yorumlayan yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlar.¹³ Öyle ki teknoloji felsefesi kapsamında yürütülen tartışmalarda bilhassa tarih ve sosyoloji özelinde dönemlerin ve toplumsal değişimlerin kırılma noktası olarak özerk, kaçınılmaz ve devingen bir teknoloji varsayımının hakim olduğu görülür (Hansen, 2023). Özerk teknoloji anlayışını kıran ve teknolojinin siyasal ve sosyal bir sürecin parçası olduğunu göstermeye odaklanan yaklaşımlarda biyolojik evrim ve teknolojik evrim ilişkisinin bir model olarak kullanılması da dikkat çekicidir (Winner, 1977).

11 Bu dinamizm aynı zamanda yeni kurumsal kuramın kavramsallaştırma ve belirsizliklerle baş etme yapısını tartışmalı hale getirmiştir (Keskin ve diğerleri).

12 Aynı dönemde yeni-evrimcilik ve modern evrimsel sentez tartışmalarının doğanın ve sosyal yapının örgütlenmesinde son derece önemli paradigmlar olarak kullanılması bu gelişmelere örnektir. Bu bağlamda bir değerlendirme için bkz. (Sunar & Geçimli, 2023).

13 İlgili tartışmalardan birkaç örnek için bkz. (Childe, 1994; 2006; 2009, Harris, 1979, Steward & Shimkin, 1961; White, 2007).

1970'lerden itibaren teknolojik olanın örgütsel yapıdaki önemi, kullanılan teknolojinin araçsal boyutlarıyla değil, daha çok ilgili teknolojik yapının nitelikleri ve tasarım düzeyindeki etkileri üzerinde incelenmeye başlamıştır (Perrow, 1970; Thompson, 1967). Perrow'un da ifade ettiği üzere bir bütün olarak ele alınması gereken örgütlerde teknoloji, yalnızca teknik bir yapı olmanın ötesinde bir tür bağımsız değişken olarak değerlendirilecek kadar örgütün işleyişinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Perrow, 1967; 2014). Hatta onun için, teknolojinin giderek gelişmesi, doğa karşısındaki istilacı tavrı ve bunun uzun vadede savaşımlardan çevre felaketlerine kadar neden olacağı yeni sorunların olasılığı da örgütlenmelerde teknolojik etkilerin rolünün tasarım ve hedef doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymak için yeterlidir (Perrow, 1999).

Bu tartışmalar beraberinde 1980'lerden itibaren örgüt teorilerinde kendisine yer bulmaya başlayan birlikte-evrim (co-evolution) kavramını getirmiştir. Biyoloji kökenli bir kavram olarak birlikte-evrim, doğada canlıların örgütlenme biçimlerinde çevresel etkiler ekseninde birbirini etkileyen bir evrimsel süreçten hareket eder. Bu yaklaşım, 1960'lardan sonra biyolojide elde edilen yeni bilgilerin evrimsel düşünce üzerinde yarattığı kırılmalar ve yeni düşünme modelleri sonrasında şekillenmiş ve kısa sürede biyolojik düşüncede güçlü bir paradigma haline gelmiştir.¹⁴ Örgüt tartışmalarının aynı dönemlerden itibaren çevresel olana yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmesinin ardından birlikte-evrim kavramı da örgüt literatüründe yerini almıştır (Lewin & Volberda, 1999; Luhmann, 2012).

Örgütlenmenin “Güncel” Evresi: 1990 ve Sonrası

1990'lardan itibaren alanda domine edici açıklamalar Richard Scott'tan gelir. Scott sosyoloji içerisinde örgüt çalışmalarının seyrini kronolojik bir seyirle ele alan önemli isimlerden birisidir. Belli periyotlar halinde örgüt çalışmalarındaki değişimleri yıllara göre bölümlere ayırıp rasyonel ve doğal sistem modelleri arasındaki ayrıma dikkat çeker. Ona göre klasik örgütlenme modellerinin kendi içine kapalı ve rasyonel yapısının yerini bilhassa 1960'lardan itibaren açık ve çevresel bir doğal sistem yaklaşımı almıştır (Scott & Davis, 2016). Ancak Scott, burada yaşanan geçişte örgütlenmelerin yapısal olarak esnek, akışkan ve dinamik bir hal kazanmış olduğuna dair ana akım yaklaşıma temkinli bakmaktan yanadır. Çünkü yaşanan değişimler etkenlerin ve yapıların içeriğinde gerçekleşmektedir. Ona göre söz konusu gelişmeler bütünüyle artık örgütsel sınırların kalktığı ve sonsuz esneklik kazandığı anlamına gelmemekte, örgütlerin

14 Konu kapsamında ilham kaynağı olan birkaç çalışma için bkz. (Ehrlich & Raven, 1964; Lewontin & Levis, 2007).

sınırlarını belirleyen yapıların materyalist modelden sembolik bir modele geçtiğini göstermektedir (Scott, 2004). Scott için buradaki değişim, sınırlarda, stratejilerde, iktidar süreçlerinde, bağlamda yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle örgütler, dışarıdan müdahale edilen pasif yapılar değil, artık kendi ilişki ağlarına sahip ve çevresel bir etkileşim içerisinde doğal ve açık bir sistemi oluşturan aktörler haline gelmiştir (Scott & Davis, 2016). Böylece modern dönemle birlikte başlayan örgütlenme analizlerinin doğa ile olan analogik ilişkisinin 1960'lar sonrasında biyolojide ve sosyolojide gerçekleşen yeni bilgiler ekseninde organik bir yapı kazanmaya başladığı netleşmektedir. Doğal ve açık sistem modellemeleri, etkisini büyük oranda modern evrimsel sentezin doğada yaşanan örgütlenmelerdeki yeni düşünce modellerine borçludur. Scott'un sosyal örgütlenmelerdeki değişimleri belli yapısal faktörler özelinde değerlendirmesi, örgütlenmenin doğal bir aktör olarak varlığını sürdüren bir form şeklinde ele alınmasının altını çizmektedir.

1990'lardan itibaren geriye dönük yaşanan değişimleri analiz edebilme avantajının da etkisiyle Scott, örgüt teorilerindeki değişimlerin ardında yatan temel gerekçelere odaklanmış ve bu bağlamda paradigmalarının kısıtlayıcılığını eleştirel bir açıdan aşmaya çabalamıştır. Nitekim Weber'in bürokratik ve rasyonel örgütlerindeki demirden kafesin ortadan kalktığını ima eden yeni örgütlenme modellerinde aslında saydam yeni kafes biçimlerinin ve yeni sınırlılıkların oluştuğu gerçeği ortadadır. Scott'un analizinde konumlandığı nokta örgütlere bakışta hem değişimleri hem de değişimlerin düzeyini anlamlandırabilmeyi sağlamaktadır.

Nihayetinde 21. yüzyılda örgütler ve yönetim sistemlerinde yaşanan değişim çok daha esnek, adapte olabilirliliği yüksek ve akışkan modellere dönüşmüştür. Bu haliyle uyum sağlayamayan klasik örgüt ağları, mevcut örgütler arası ilişkilerde varlığını sürdüremez hale geldikçe rekabetin anlamı en güçlü olandan en uyumlu olana ve uyumlu olabilmeyi de en hızlı şekilde gerçekleştirebilene olacak şekilde tanım değiştirmiştir.¹⁵ Bu nedenle Peter Drucker herhangi bir sosyal bilim alanındaki varsayımların, o alandaki gerçeklikleri anlamamanın önemli bir göstergesi olduğunu düşünür (Drucker, 2000). Çünkü bir alanda mevcut paradigmaları çözümleyebilmek için söz konusu varsayımlara bakılması, neyin değerlendirmeye dahil edildiği, neyin ise dışarıda bırakıldığını anlayabilmeyi sağlar (Drucker, 2000). Örgüt teorisi ve örgüt sosyolojisi tarihinde özellikle 1960'larla birlikte yaşanan kırılmanın ardında Drucker'ın da kavramsallaştırdığı üzere örgütlenmeye bakışta kullanılan varsayımların,

15 Örgüt teorileri tarihsel bir metodoloji değişikliği geçirdiği gibi farklı coğrafyalarda benimsenen metodolojiler kapsamında da incelenmiştir. Örgüt literatüründe Atlantik Bölünmesi olarak ifade edilen Kuzey Amerika ve Avrupa'da örgüt araştırmalarının izlediği metodolojileri karşılaştıran tartışmalar buna önemli bir örnektir. Konuyla ilgili detaylı bir değerlendirme için bkz. (Dirlik, 2022).

yani gerçekliklerin dönüşümü yer almaktadır. Varsayımlar üzerine düşünmek ve bu bağlamda analizler yapmak da yine bu kırılmanın ardından örgütlenmelerin daha açık, esnek ve değişken yapılar olduğu düşüncesiyle birlikte alandaki anlamlı metodolojilerden birisi olmuştur. Varsayımlar kadar varsayımların değişebilir olması da yeni yönetim modellerinde olmazsa olmaz bir özelliğe dönüşmüştür (Drucker, 2000).

Yalnızca paradigmalar ve varsayımların dönüşümü değil, örgütlenmelerin yapılarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Ancak bu değişimlerin neden olduğu klasik hiyerarşik ve bürokratik yapılanmanın ortadan kalktığına yönelik illüzyon, gerçekliği yansıtmamaktadır. Bu nedenle de örgütlenmelere yönelik analizlerde yönetimin ve hiyerarşik yapılanmaların hala ne denli önemli bir yer teşkil ettiği tartışılmaya devam etmektedir (Drucker, 2000). Yönetim ve yöneten yapı varlığını sürdürmekte ancak yönetim modelleri ve örgütlenmenin ilişki biçimleri değişmektedir. Örgüt sosyolojisinde bu nüans son derece önemlidir. Söz konusu geçişin ilişkiselliğinin biyolojik varsayım ve paradigmalar ekseninde şekillenmiş olması da ilgi çekici ve örgüt sosyolojisi içerisinde yeni bir evrimsel sosyolojik perspektifin anlamlı bir metodoloji olarak işleyebilme potansiyeline işaret etmektedir.

Bürokratik ve rasyonel yapının verimlilik kaygısıyla birlikte yeni örgüt teorilerinde devam ediyor olması, alanın iktisadi ve idari bilimler çerçevesinde yoğunlukla incelenmesini de açıklamaktadır. Pfeffer için de örgüt çalışmalarında modern endüstrinin verimlilik ve süreklilik arayışının etkisinin sürmesi, alanı, işletmeciler ve mühendisvari bir noktaya sürüklemiştir (Pfeffer, 1997). Endüstriyel ve örgütsel mühendislik, örgütlenme üzerine modern anlamda düşünmenin endüstriyel yapıların verimliliği temeline yaslanıyor olması bunda önemli bir etkidir:

Örgütsel sosyoloji, özellikle endüstriyel/örgütsel psikoloji ile karşılaştırıldığında, 1990'dan 1994'e kadar geçerliliğini korusa da disiplinin önde gelen dergisi *American Sociological Review*'daki makalelerin yalnızca %15'i örgütlerle ilgilidir. Dolayısıyla organizasyon çalışmalarının sosyolojideki yeri, özellikle tabakalaşma çalışmalarına kıyasla küçüktür (Pfeffer, 1997).

Ayrıca yeni örgütlenmelerde endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin çoklu etkisiyle birlikte üreticinin verimliliğine, tüketicinin tercihleri ve eylemleri de dahil olmaya başlamıştır. Artık tüketicinin geri dönüşleri ve davranış biçimleri, özellikle endüstriyel örgütlenmelerde yeniyi ve yeniye adapte olma biçimlerini belirleyici bir seviyeye ulaşmıştır. Nitekim bugün güncel örgüt tartışmalarında bilgi çağı örgütleri ve teknolojik gelişmelerin neden olduğu ve olacağı yeni yapılanmalar tartışılmaya başlanmıştır. Bu yapıların örgütlenmelerde yeni bilgi işçileri meydana getirdiği ve bunun klasik örgütlenme modellerindeki hiyerarşik ilişki modellerinin bir yenisi olup

olmadığı örgüt çalışmalarının güncel çok etkenli analizlerinde gündeme gelmektedir. Yeni örgütlenme modellerinde bilginin yepyeni bir güç ve etkileşim kaynağına dönüşmüş olması örgüt çalışmalarında da hakim tartışma konusu haline gelmiştir.¹⁶ Bilhassa endüstriyel örgütlenmelerin çalışanlar için yalnızca geçim değil bir tür kendini gerçekleştirme ve kimlik kazanma aracına dönüşmeleriyle birlikte yeni örgütlenme yapısında analize dahil edilen detaylar da dönüşüm geçirmektedir (Bozkurt, 2014; 2020). Bu dönüşüm, örgüt kuramları literatüründe tartışılmaya devam eden düalizmler ve temel metodolojilerin günümüzde yeni ve alternatif sentezler inşa etmeye uygun bir altyapı sağladığına da işaret etmektedir (Üsdiken & Leblebici, 2001).

Sosyolojinin 1960'lardan itibaren örgüt tartışmalarında yükselen yeri, 21. yüzyıla doğru multidisipliner yaklaşımların etkisiyle çok boyutlu bir hal kazanmıştır. Fakat örgütler üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla yönetsel ve verimlilik odaklı devam ediyor olması, bu alanda sosyolojiden çok, yönetim bilimlerinin baskın olmasının hem nedeni hem de sonucudur. Aynı zamanda örgüt tartışmalarının söz konusu süreç içerisinde disiplinler arası bir analize evrilmesi, alanın yönetim bilimlerinde nispeten daha popüler bir çalışma konusuna dönüşmesinde etkilidir. Çünkü örgüt çalışmalarının 1950'lerde Amerika'daki işletme sorunlarına bilimsel bir çözüm arayışı olarak yeni bir yön kazanması, bugüne dek örgütleri sosyal bir sistem olarak çevresel ve psikolojik koşullar altında düşünen yeni kuramsal yaklaşımların temel dinamiği olmuştur (Üsdiken & Leblebici, 2001). Türkiye'de de örgüt çalışmalarının iktisadi ve idari bilimler bünyesinde ve özellikle de işletme bölümü özelinde ağırlık kazanması da bu çıkarımı destekler niteliktedir.¹⁷ Fakat bu bilimlerin inceleme yöntemleri ve sunacakları veriler oldukça değerli olmakla birlikte, sosyolojik perspektifin eksik kalmasına neden olmaktadır. Örgütlerin ve örgütlenmelerin sosyal boyutlarını analiz edebilmenin başlıca metodolojisi aynı oranda sosyolojik düşünce ekseninde de gerçekleştirilmelidir.¹⁸ Türkiye'de de örgütler üzerine yapılan çalışmaların sosyoloji disiplini içerisindeki yüzdeler dağılımına bakıldığında bu alandaki boşluk daha somut bir hal almaktadır:

16 İlgili çalışmalar için bkz. (Machlup, 1980; 1982; Drucker, 1993; 2011a; 2011b)

17 Türkiye'de yönetim ve organizasyon çalışmalarına dair önemli bir değerlendirme için bkz. (Çil, 2022). Ayrıca iktisadi ve idari bilimler alanındaki yönetim ve organizasyon tartışmalarının makro ve mikro değişimlerini tarihsel olarak görebilme imkanı sağlayan güncel bir çalışma için bkz. (Coşkun, 2023).

18 Sosyologlar ve örgütler arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak araştıran bir çalışma için bkz. (Turhan, 2022).

Tablo 1*Türkiye’de Örgüt Çalışmalarının Oranı*

Bilim Alanı	Sosyoloji			
	Anahtar kelime	İş ve örgüt sosyolojisi	Endüstri sosyolojisi	Çalışma sosyolojisi
Öğretim elemanı sayısı	23	23	84	1382
Tüm anahtar kelimeler içerisindeki yüzdesi (%)	1,66	1,66	6,08	100,00

Kaynak: Turhan, 2022, s. 25

Türkiye özelinde örgüt teorileri üzerine yapılan çalışmaların 1970’li yıllardan 2000’li yıllara kadar uzun soluklu bir ara vermesi, alana yönelik kuramsal bilgi eksikliklerine neden olmuştur (Sargut & Özen, 2015). Ayrıca Batı kökenli örgüt teorilerinin incelenmesi ve uygulanması, literatürdeki çelişki ve sorunların da devralınması demektir.¹⁹ Örgüt kuramlarında kronikleşen bir tartışma olarak örgütlerin bilim yapmak için mi yoksa işletmelerin verimliliğini artırmak için mi analiz edileceğine yönelik ayrım (Üsdiken & Leblebici, 2001) Türkiye’de örgüt çalışmalarında işletme ve sosyoloji odaklı bakışın seyrinde belirleyici olmuştur.²⁰

Öte yandan Türkiye’de örgüt kültürü, örgütsel davranış ve örgüt kuramları üzerine değerlendirmelerde bulunan pek çok güncel çalışma mevcuttur.²¹ Bu bağlamda yapılan incelemede çoğunlukla örgütsel davranış ve örgüt psikolojisi bağlamında değerlendirilen ya da yönetsel ve idari çerçevede örgütlerin nasıl daha iyi yönetileceğine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.²² Burada yine örgüt kuramlarının verimlilik yönetimiyle başlayan ve 1950’lerden sonra ABD kökenli iş ve yönetim modellerinin, fikirlerin ve uygulamaların alandaki paradigmayı etkilemesinin rolü büyüktür (Locke, 1996). Dolayısıyla örgüt sosyolojisi bağlamı da çoğu zaman örgütlenmelere yönelik idari bilimler kapsamında teorik ve metodolojik

19 Türkiye’de örgütlenme modellerinin ithal edilmesi ve uygulanması üzerine bir değerlendirme için bkz. (Özen & Önder, 2022).

20 Yönetim ve örgüt araştırmalarının toplumsal bağlamda değerlendirildiği güncel bir çalışma için bkz. (Dirlik & Özen, 2024).

21 Örnek niteliğinde birkaç güncel çalışma için bkz. (Bekmezci & Boztoprak, 2023; Keskin ve diğerleri, 2016; Tutar, 2017; Sözen & Basım, 2017; Zencirkıran, 2018).

22 1970 sonrası örgüt teorilerinin soru ve metodolojileri hakkında Hüseyin Leblebici’nin kapsamlı değerlendirmesi için bkz. (Aksu, 2022).

değerlendirmelerde bulunurken kullanılmıştır. Tüm bu çalışmalar arasında, sosyolojik açıdan örgütleri bir örnek olay olarak merkeze alıp değerlendiren çalışmaların sayısı kısıtlı düzeydedir.²³

Örgütlere sosyolojik açıdan yaklaşan çalışmalara, en yakın sosyal örgütlenmeler ve örgütlenmelerin dinamikleri üzerine tartışan küçük gruplar sosyolojisi alt disiplini içerisinde rastlanmaktadır. Burada da örgütlenmeler özelinde hareket etmekten ziyade, birey ve grup arasındaki etkileşimler ön plana çıkmıştır. Ancak bu çalışmalar doğrudan örgüt sosyolojisi dahilinde değerlendirilirse dahi örgüt sosyolojisi üzerine düşünmeyi teşvik edici ve alana katkı sağlayıcı olmaktadır.²⁴ Özetlemek gerekirse, Türkiye’de örgüt sosyolojisi çalışmaları süreklilik sağlayabilecek bir ritme sahip olmasa da örgütler üzerine sosyal bilimler alanında önemli çalışmalar mevcuttur.²⁵ Yapılan çalışmalar, çoğunlukla örgüt kuramlarının tarihsel analizlerini ortaya koymak ve teorik gelişmelerin ilişkiselliklerini açıklamak amacıyla birleşmektedir.²⁶

Sonuç

Doğanın ve insanın örgütlenmesi arasında kurulan analogik bağlantılar, biyoloji ve sosyoloji disiplinleri kadar örgüt sosyolojisi kapsamında yürütülen tartışmalarda merkez metodoloji olma özelliğini korumuştur. Doğada canlıların belli yaşam stratejileri sonucu geliştirdikleri örgütlenmeler ve davranış modelleri biyolojinin en temel inceleme alanıdır. Sosyolojide de insanın toplumsal doğası olarak görülen sosyal örgütlenmeler, örgüt sosyolojisi kapsamında benzer stratejilerle analiz edilmiştir. Diğer bir deyişle doğada canlıların örgütlenme biçimlerine dair modeller, insanın örgütlenme biçimini anlamak üzere hem neden hem de sonuç ilişkisi olarak çalışmıştır.

Bu doğrultuda örgüt sosyolojisi tarihçesine bakıldığında 1940’lı yıllardan önce örgütler birer mekansal ve endüstriyel yönetim alanı olarak görülürken,

23 Güncel birkaç çalışma için bkz. (Ünlü & Akyurt, 2023; Yetim, 2012; Aka, 2010).

24 Küçük gruplar sosyolojisi özelinde örgütlenmelere değinen birkaç çalışma için bkz. (Akbiyık, 2023; Şatıroğlu, 2000).

25 Türkiye’de örgütsel sosyolojiye örnek olabilecek erken dönem çalışmalardan birisi Mübcecel Belik Kıray’ın İzmir ve Ereğli üzerine yapmış olduğu kent ve modernleşme çalışmalarıdır. Kıray bu çalışmalarında örgütlenmeye yönelik bir merkezden hareket etmiyor olsa da kentleşmenin ve modernleşmenin belirleyici unsurları olarak teknolojik gelişmelerin ve endüstriyel altyapının dönüşümünü incelemiş olması yönüyle örgütlenmelere temas etmektedir. 1960’lı yıllara ait olan bu çalışmada yeni-evrimci paradigmalarda teknoloji ve gelişmişlik arasında kurmuş olduğu turnusol ilişkisinin Türkiye özelinde uygulandığı da görülmektedir. Kıray için örgütlenen endüstri ve bunu sağlayan uygun teknolojik imkanlar modernleşmenin ve modern anlamda kentleşmenin temel gereklilikleri olarak değerlendirilmiştir (Kıray, 1972; 2000). Fakat bunun gibi belli Batılı metodolojiler etrafında analizler yapılmaya çalışılmış ancak örgütsel yaklaşım biçimleri sosyoloji alanında kendisine süreklilik gösteren bir ekol oluşturamamıştır.

26 Bu çalışma da benzer bir yöntem izliyor olmasına karşın söz konusu ilişkilerin paradigmatik dönüşümünün örgüt sosyolojisi içerisindeki yaklaşımları nasıl etkilediğine odaklanması yönüyle ayrılmaktadır.

1950'lerle birlikte sosyal ve doğal sistemler olarak kabul edilmeye ve 1960'lı yıllardan itibaren de örgüt içi değil, örgütler arası etkileşimlerin devreye girdiği, bir tür canlı organizma anlayışıyla ele alınmaya başlamıştır. 1960'larla beraber örgüt salt bir mekan olmaktan çıkmış, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu yaşayan, değişen ve yapının formunu etkileyen sistemli bir organizmaya dönüşmüştür. Bu noktadan sonra örgüt çalışmalarında bir artış yaşanmış ve örgütlere sosyolojik olarak bakışın bu tarihlerden itibaren bilimsel olarak değerlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Örgütlerin yaşayan bir organizmaya dönüşmesi, onu oluşturan bireylerin çevresel ve örgütle diyalektik ilişkisini doğal olarak gündeme taşımıştır. Böylece bir organizma olarak örgüte bakışta çevresel ve psikolojik etmenlerin tartışmaya dahil edildiği görülmektedir. 1960'lardan itibaren örgüt teorilerinde yeni-evrimciliğin ve modern evrimsel sentezin etkili olması yalnızca dönemsel bir tesadüf değil, iddia edildiği üzere organik ve paradigmatik dirsek temasının sonucudur. Örgüt teorilerinin bu akışı, çalışmanın savını destekleyici nitelikte toplum ve doğa ikiliğinin biyoloji ve sosyoloji disiplinleri arasındaki veri ilişkisinde varlığını devam ettirmiştir. Nitekim bu ilişki örgüt teorilerinin bilimsel ve yönetsel olarak ayrışan paradigma seyrinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bilhassa 1970'li yıllarla birlikte alandaki popülasyon ekolojisi ve yeni kurumsal kuram tartışmalarında söz konusu rol belirginlik kazanmıştır.

Dolayısıyla 1950'ler ve özellikle 1960'lardan sonra örgütlenmelere sosyolojik olarak bakışın bir kırılma noktası olması bu etkenler etrafında şekillenmiştir. Örgütlerin bir organizma olarak görülmesi demek, sonraki süreçlerde örgüt çalışmaları ve teorilerinin de biyolojik analogilere daha çok başvurmasının ve hatta analogiden öte ilişkilerin kurularak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Örgütlenmenin temel ilkelerinin ve insanın sosyal örgütlenme biçimlerinin biyolojik olarak anlaşılma çabası, endüstriyel üretimde olabildiğince yüksek verim ve düşük maliyet temellerine kurulmuştur. Verimlilik ve örgütlenmenin mevcut düzene en ideal şekilde uyumlu olup olmaması esas alınmıştır. Buradaki bu yaklaşımlar da düzen, ilerleme ve biyolojik analogi yaklaşımlarına uygun şekilde işlemiştir. Bu durum örgüt teorisi kapsamında geriye dönük ve güncel değerlendirmelerde biyoloji ve sosyoloji disiplinlerinin ilişkisini gözetken toplum ve doğa ikiliği perspektifinin işlevsel bir bakış açısı sunabileceği savını desteklemektedir.

Öte yandan paradigmanın bu temeller üzerine inşa edilmesi, örgüt teorilerinin geliştirilmesinde iktisadi ve idari bilimlerin baskın rolünü de açıklamaktadır. Bu nedenle 1950'li yıllarda sosyolojinin gündeminde önemli bir alan kaplamış olan örgüt sosyolojisi çalışmaları, son yıllarda sosyologlar için ilgisi azalan bir grafik sergilemiştir. Bu durum, en temel amacı sosyal bir örgütlenme olan toplumu anlamak üzere yola çıkan bir disiplin olan sosyolojinin, güncel örgüt teorisi verilerinden

mahrum kalması demektir. Batı'da bu minvalde ilerleyen süreç, aktarımcı bir bilim perspektifine sahip Türkiye'de de benzer şekilde karşılık bulmuştur ve bulmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki örgütlenmeler ve örgüt çalışmalarında gerek pratikte gerekse teorik yaklaşımda güncel tartışmaların seyrinde önemli bir payı olan toplum ve doğa ikiliğinin işaret etmiş olduğu noktalara odaklanmanın anlamlı olacağı görülmektedir.

1990'lara kadar örgüt sosyolojisi alanında başlangıç noktasına nazaran örgütsel yapıyı ve örgütlenme biçimlerini açıklama modelleri çok daha karmaşık, değişken, esnek ve çok etkenli bir yapıda tartışılmıştır. 1990'lardan sonra ise bu tartışmalara örnek olan örgütlenme modellerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Günümüzde söz konusu çok etkenli ve dinamik organizma yapısını kabul eden bir paradigma hakimdir. Örgüt sosyolojisi tartışmalarındaki tüm süreçlerde ve geçiş noktalarında, doğa ve toplum ilişkisinden geliştirilen bilgilerin belirleyici olduğu bu paradigma görünür hale gelmiştir. Doğanın ve toplumsal olanın sunduğu yeni veriler, mevcut düşünme modellerini sorgulamaya açarken, bu sorgulamalar da güncel paradigmlar ekseninde kendi tartışma sahalalarını meydana getirmekte ve buradan da yeni düşünme modellerinin bir araya geleceği güncel perspektifler ortaya çıkmaktadır. Öyleyse örgüt sosyolojisi alanındaki tartışmaların doğa ve toplum bilgisi eksenine yerleştirilmesi, örgütlenmeyi anlama biçimlerinin analizini yapmayı ve ortaya çıkan tablonun tasvirini yapabilmeyi kolaylaştıran bir işleve sahiptir.

Örgütler, sosyoloji alanında hangi dönemde olursa olsun gündem olmaya devam edecek temel bir inceleme alanıdır. Örgüt çalışmalarındaki rekabet, verimlilik, güç ve hiyerarşi odaklı klasik anlayışın sürekliliği, doğa ve insan ikiliğinde örgütlenmeleri anlamlandırmaya çalışmayı sürdürdüğü gibi sosyolojik olarak örgütler üzerine yapılan değerlendirmelerin de multidisipliner bir alanda dağılım göstermesine neden olmuştur. Güç ve yönetim, örgütler üzerinde yönetim bilimi alanlarının ağırlık kazanmasına, doğanın örgütlenme modellerinin kavramsal ve teorik olarak temel alınması da doğa bilimlerinin ve bilhassa biyolojik yaklaşımların örgütlenmeleri anlamlandırmada etkili olmasına neden olmuştur. Bilimsel anlamda birbirine temas eden alanların yoğun olduğu bu düzlemde, sosyal örgütlenmeleri bütünüyle geçmiş tecrübeleri doğrultusunda analiz edebilecek olan sosyolojinin örgütsel bakıştaki stratejik önemi sosyologlar açısından fark edilmeyi ve işlenmeyi bekleyen bir cevher niteliğindedir. Dolayısıyla yeni örgütlenmeleri anlayabilmek için gelişen disiplinler arası ilişki ağı içerisinde sosyolojik perspektifin ağırlığının artırılması gerekmektedir. Bu gelişmeler yeni örgütlenmelerde yeni toplumsal düzen içerisinde işin ve çalışmanın anlamını yeniden sorgulamaya açmaktadır. Örgütlenmelerdeki mevcut rekabet ve verimlilik analizleri, söz konusu paradigma bağlamında doğa ve toplum ilişkisinden devamlı olarak etkilenen, etkilenirken örgütlenmeye ve örgütlenirken de etkilenmeye

devam eden dinamik, refleksif ve diyalektik bir ilişki ağında yürütülmektedir. Örgütlenmelerdeki bu yeni modellere bakış da örgüt teorilerinde yeni tartışmaları ve metodolojileri gerekli kılmaktadır. 21. yüzyılda giderek artan bir ilgiyle karşılık bulan yeni evrimsel sosyolojinin biyolojik ve sosyolojik yapıların kavşağındaki güncel konumu, yeni toplumsal yapılar, sorunlar ve krizlerin anlaşılmasında örgüt sosyolojisi alanında kritik bir metodoloji olma potansiyeli barındırmaktadır. Toplum ve doğa ikiliğinin artık basit bir analogiden öteye geçildiği bu noktada, sosyal örgütlenmelere bakışta kullanılan alışlagelmiş perspektiflerin yanı sıra bilimsel düşünce modellerinin güncel versiyonları ekseninde düşünmek bu gerekliliği karşılayabilecek niteliktedir. Bu nedenledir ki toplumsal sorunların ve güncel meselelerin analizinde örgüt teorilerinin ve yeni evrimsel sosyolojinin metodolojisinin, sosyoloji içerisinde iyiden iyiye tartışılması gerekmektedir.

A View of Organizational Sociology from the Duality of Society and Nature

Gözde Geçimli

Introduction

Whether one applies the concept of organization to living beings in nature or to human communities, it fundamentally represents an outcome that emerges both due to and despite the conditions ensuring the continuity of life. Just as living beings organize around basic needs, the forms of human social organization are evaluated based on strategies and adaptations developed under existing conditions. This similarity sheds light on the persistent, though varying in intensity, analogical relationship between biology and sociology from the 19th century to the present. However, this relationship extends beyond mere comparison. Often, this analogy involves a much more intertwined theoretical process to understand the nature and dynamics of organization. This process is directly related to the paradigms that shape the construction of scientific knowledge. By examining this relationship, this article analyzes the historical developments and critical turning points in organizational theories, revealing the significant role of meanings derived from the duality of nature and society in these regards. Therefore, the study occasionally highlights the importance of the connection between social organizations and evolutionary sociology. Indeed, the influence of nature and society in contemporary organizations has evidently gained an undeniable dimension within sociological methodology.

@ Asst. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, ggecimli@bandirma.edu.tr / gozde.gecimli@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2555-028X>

 DOI: 10.12658/M0754
insan & toplum, 2025; 15(1): 46-77
insanvetoplum.org

 Received: 14.06.2024
Revised: 14.08.2024
Accepted: 21.10.2024
Online First: 21.01.2025

The Classical Stage of Organization: 1800-1950

In the 19th century, the close contact between biology and sociology brought the discovery of social dynamics to the forefront, akin to the exploration of nature. At this juncture, the organizational behaviors of living beings became the fundamental model for understanding societal organizational forms. The paradigmatic impact of Darwin's theory of evolution during this period also influenced the reflex for developing analogical models. Moreover, this influence remained significant in understanding, defining, and explaining social organizations as the theory of evolution was revised throughout the 20th century. While this interaction was mostly unidirectional in the 19th century, it became bidirectional in the 20th century. This shift made the simultaneous consideration of the duality of society and nature an indispensable condition in organizational theories.

When examining the history of organizational theories, one can observe the influence of the duality of society and nature in every period. Scientific studies on organizations, particularly in sociology, began to emerge prominently in the 1950s. However, the relational structures that prepared the conditions for these studies can be traced back to earlier theories. Max Weber's theory of bureaucracy (1995, 2005, 2012, 2013) Frederick W. Taylor's (2003) scientific management theory, and Henri Fayol's (2005) theory of process management are important starting points that can be considered as organizational theory studies. The biological and sociological data influencing these early works supported the closed, rigid, and materialistic perspectives of organizations within the context of the 19th century.

The New Stage of Organization: 1950-1990

In the 1930s and 1940s, psychological studies that came to the forefront in social theory led to the consideration of psychological and environmental factors in social organizations. At this juncture, human relations theory, also known as organizational behavior, that emerged within the scope of Elton Mayo (2003) and the Hawthorne studies, along with Chester Barnard (1948) and Philip Selznick's (1948, 1949, 1984) view of organizations as social systems, reflected this change. Until the 1950s, organizational theory studies had continued along a multidisciplinary line, building their ideas on the influences of biological and sociological determinism.

The 1950s marked a period when the closed, rigid, and static structure of rational organizational theory began to break down. Organizations started to be understood as open, flexible, and dynamic social systems that interact with environmental factors. This transformation led to the prominence of the dialectical relationship among the

individuals who form organizations, their environment, and the organization itself. This shift emphasized social and psychological factors when evaluating organizations, marking a turning point in sociological perspectives on organizations after the 1950s and particularly in the 1960s. Viewing organizations as living organisms paved the way for subsequent organizational studies and theories to increasingly draw on biological analogies and establish relationships beyond analogy.

In the 1960s, the works of Daniel Katz, Robert Kahn, Karl Weick, Paul Lawrence, Jay Lorsch, and James Thompson in the field of social psychology represent the most significant examples of contingency theory when evaluating organizations as social systems. In the 1970s, Pfeffer and Salancik's (1976, 1978, 1997) research within the framework of resource dependence theory, as well as Oliver Williamson's transaction cost approach, which interprets organizations as based on transactions, serve as notable examples. Additionally, Michael Hannan and John Freeman's (1977, 1983, 1984) organizational ecology approach is another theory demonstrating how the relationship between nature and society continued to be nourished by modern evolutionary synthesis. This approach established the paradigm of evaluating organizations as almost organic structures with environmental relationships. Post-1990, Richard Scott's (2004, 2016) approach to organization theory and his retrospective analyses further substantiated the existence and continuity of this dialectical influence.

The Contemporary Stage of Organization: 1990 to the Present

The 1990s provided a foundation that facilitated the analysis of the history of organization theory. With this advantage, contemporary theorists such as Richard Scott, Peter Drucker, Jeffrey Pfeffer, Behlül Üsdiken, Selami Sargut, and Şükrü Özen have been able to assess changes in organizational theories from a broader and more critical perspective. A common point in the post-1990 evaluations is the recognition that organizations have transformed into much more flexible, variable, and fluid models in both scientific and managerial contexts. These characteristics also reflect the rise of theoretical approaches viewing organizations as living entities, a perspective that began in the 1970s. Analogical approaches derived from the dualism of society and nature have gained a context beyond analogy in the post-1990 organizational theories. Organizations have become accepted as being structures shaped by environmental, psychological, economic, political, and social interactions similar to living organisms. This study supports the argument for organization theories being influenced by the dualism of society and nature. Similarly, the trajectory of organizational studies in Türkiye has been shaped by discussions centered on the

USA and Europe. Consequently, the relationship and debates between sociological and business perspectives when approaching organizations as social systems have also found a place in organizational studies in Türkiye.

Conclusion

The subject of organization, whether in nature or social structuring, is the foundation of scientific knowledge. Thus, perspectives on organization have been influenced by the evolving paradigms of scientific knowledge and, in turn, have also influenced these paradigms. The progression of organizational models in nature from simple to complex has served as a foundation for understanding modern society and social organizations throughout the 19th century. Within the historical process, this foundational point has influenced views on natural organizations and affected the ways of understanding social organizations through new findings on natural organizational models. A deeply meaningful, intertwined, reflexive, and dialectical relationship is at play. In attempting to understand the natural and social forms of organizations, considering developments in both the natural and social sciences has become almost obligatory.

As this study reveals, the duality of nature and society in contemporary organizational sociology necessitates new methodologies that are cognizant of the pitfalls of past deterministic perspectives. Viewing the relationship between nature and society as an absolute form of connection or rejecting it entirely is not a meaningful approach. Organizational sociology discussions exemplify this balance. Discussions and studies on social organizations can be discussed without resorting to either extreme methodology. In this context, new evolutionary sociology, one of the current areas of discussion, is well-suited for understanding, analyzing, and interpreting new organizations. However, evaluations regarding new evolutionary sociology will be the subject of another study, and their details are not included here.

Kaynakça

- Abrahamson, E. (2011). The iron cage: Ugly, uncool, and unfashionable. *Organization Studies*, (32)5. 615-629. <https://doi.org/10.1177/0170840611405425>
- Adorno, T. W. (2005). *Minima moralia*. O. Koçak & A. Doğukan (Çev.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*. N. Ülner & E. Ö. Karadoğan (Çev.). Kabcacı Yayıncılık.
- Aka, A. (2010). "Örgüt ve sosyal ağlar". F. Merter & M. Talas (Ed.) *Sosyoloji* içinde (ss. 274-285). Lisans Yayıncılık.
- Akbiyık, M. (2023). Küçük gruplar sosyolojisinin sosyolojideki yerine ilişkin bir değerlendirme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 43(1), 98-109. <https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.1.0039>
- Aksu, B. (2022). Hüseyin Leblebici'nin gözünden örgüt kuramı alanının gelişimi. Ş. Özen (Der.) *Örgüt kuramı çalışmaları* içinde (s. 55-70). İmge Kitabevi.
- Barnard, C. & Andrews, K. R. (1971). *The functions of the executive*. Harvard University Press.
- Barnard, C. (1948). *Organization and management*. Harvard University Press.
- Baum, J. A. C. (1999). Organizational ecology. S. R. Cleeg & C. Hardy (Eds.), *Studying organization: Theory and method* içinde (s. 71-108). Sage Publications.
- Bekmezci, M. & Boztoprak, H. (2023). Örgüt kültürü: Kavramlar, modeller ve ölçüm araçları. Nobel Yayıncılık.
- Berger, P. & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası*. V. S. Ögütle (Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Blau, P.M. (1955). *The dynamics of bureaucracy*. University of Chicago Press.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. John Wiley & Sons.
- Blau, P. M. (1974). *On the nature of organizations*. Wiley.
- Blau, P. M. & Scott, W. R. (1962). *Formal organizations: A comparative approach*. Stanford Business Books.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve post-endüstriyel dönüşüm*. Ekin Basım Yayın.
- Bozkurt, V. (2020). *Değişen dünyada sosyoloji*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Burrell, G. & Morgan, G. (2019). *Sociological paradigms and organisational analysis*. Routledge.
- Childe, V. G. (1994). *Toplumsal evrim*. C. Balcı (Çev.). Alan Yayıncılık.
- Childe, V. G. (2006). *Kendini yaratan insan*. F. Oflluğlu (Çev.). Varlık Yayınları.
- Childe, V. G. (2009). *Tarihte neler oldu?*. A. Şenel & M. Tunçay (Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Clegg, S. & Baumeler, C. (2010). Essai: From iron cages to liquid modernity in organization analysis. *Organization Studies*, (31)12. 1713-1733.
- Conley, D. & Fletcher, J. (2017). *The genome factor: What the social genomics revolution reveals about ourselves, our history, and the future*. Princeton University Press.
- Courpasson, D. (2000). Managerial strategies of domination: Power in soft bureaucracies. *Organization Studies*, (21)1. 141-161.
- Coşkun, R. (2023). 'Sevkiidare ve teşkilat'tan' 'yönetim ve organizasyon'a: Bir bilimsel disiplinin soyağacını oluşturma girişimi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, (s. 167-186). <https://doi.org/10.18657/yonveek.1200120>
- Çil, U. (2022). Türkiye'de yönetim ve organizasyon çalışmalarının güncel görünümü. Ş. Karabulut (Der.). *Bilimsel gelişmeler ışığında yönetim ve strateji araştırmaları* içinde, (s. 93-108). Ekin Yayınevi.
- DiMaggio, P. J. & Powell, W. W. (1991). *New institutionalism in organizational analysis*. University of Chicago Press.
- Dirlik, S. (2022). Örgüt ve yönetim araştırmalarında Atlantik bölünmesi: 2009-1980 dönemi boyunca kuzey Amerika ve Avrupa araştırmalarındaki merkezi kuramsal yaklaşımların tarihsel karşılaştırılması. Ş. Özen (Der.) *Örgüt kuramı çalışmaları* içinde (s. 255-316). İmge Kitabevi.

- Dirlik, S., Özen, Ş., Erdil, S. E., Çetin, Ö., Türker, Y. & Yalçınkaya, A. (2024). *Yönetim ve örgüt araştırmalarında toplumsal bağlam*. S. Dirlik & Ş. Özen (Der.). İmge Kitabevi.
- Drucker, P. (2000). 21. yüzyıl için yönetim tartışmaları. İ. Bahçıvangil & G. Gorbun (Çev.). Epsilon Yayınları.
- Drucker, P. (1993). *The new society: The anatomy of industrial order*. Transaction Publishers.
- Drucker, P. (2011a). *Post-Capitalist society*. Routledge.
- Drucker, P. (2011b). *Technology, management and society*. Routledge.
- Ehrlich, P. R. & Raven, P. H. (1964). Butterflies and plants: A study in coevolution. *Evolution*, 18(4), 586-608. <https://doi.org/10.2307/2406212>.
- Etzioni, A. (1964). *Modern organizations*. Pearson.
- Etzioni, A. (1975). *A comparative analysis of complex organizations*. Free Press.
- Etzioni, A. (1993). *The spirit of community*. Crown Publishers.
- Fayol, H. (2005). *Genel ve endüstriyel yönetim*. M. A. Çalhoğlu (Çev.). Adres Yayınları.
- Freeman, J. & Hannan, M. T. (1983). Niche width and the dynamics of organizational populations. *American Journal of Sociology*, 88(6), 1116-1145.
- Gabriel, Y. (2005). Glass cages and glass palaces: Images of organization in image-conscious times. *Organization* (12)1, 9-27. <https://doi.org/10.1177/1350508405048574>
- Geçimli, G. (2023). Yeni-evrimcilik ve örgütler: Endüstri sonrası döneme geçilirken örgütlenme modellerinde yaşanan değişimler. [Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gouldner, A.W. (1954). *Patterns of industrial bureaucracy*. Free Press.
- Grothe-Hammer, M. & Kohl, S. (2020). The decline of organizational sociology? An empirical analysis of research trends in leading journals across half a century. *Current Sociology*, 68(4), 419-442. <https://doi.org/10.1177/0011392120907627>
- Hannan, M. T. & Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American Journal of Sociology*, 82(5), 929-964.
- Hannan, M. T. & Freeman, J. (1984). Structural inertia and organizational change. *American Sociological Review*, 49(2), 149-164. <https://doi.org/10.2307/2095567>
- Hannan, M. T. & Carroll, G. R. (1992). *Dynamics of organizational populations density, legitimation, and competition*. Oxford University Press.
- Hansen, S. B. (2023). *Teknoloji felsefesi*. M. Bayrak (Çev.). Ketebe Yayınları.
- Harris, M. (1979). *Cultural materialism: The struggle for a science of culture*. Random House.
- Hopcroft, R. L. (2019). *Sociology a biosocial introduction*. Routledge.
- Horkheimer, M. (2013). *Akl tutulması*. O. Koçak (Çev.). Metis Yayınları.
- Keskin, H., Akgün, A. E. & Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt teorisi*. Nobel Yayıncılık.
- Kıray, M. B. (1972). *Örgütlemeyen kent*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası*. Bağlam Yayınları.
- Lawrence, P. R. & Lorsch, J. W. (1967). Differentiation and integration in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 12(1), 1-47. <https://doi.org/10.2307/2391211>
- Lewin, A. Y. & Volberda, H. W. (1999). Prolegomena on Coevolution: A framework for research on strategy and new organizational forms. *Organization Science*, 10(5), 519-534.
- Levitt, B. & March, J. G. (1995). Chester I. Barnard and the intelligence of learning. O. E. Williamson (Eds.). *Organization Theory From Chester Barnard to the Present and Beyond* içinde (s. 11-37). Oxford University Press.

- Lewontin, R. & Levins, R. (2007). *Biology under the influence: Dialectical essays on the coevolution of nature and society*. Monthly Review Press.
- Locke, R. R. (1996). *The collapse of the American management mystique*. Oxford University Press.
- Lopreato, J. & Crippen, T. (2017). *Crisis in sociology: The need for Darwin*. Routledge.
- Lovelock, J. (2000). *Gaia: A new look at life on Earth*. Oxford University Press.
- Luhmann, N. (2012). *Theory of society (I)*. R. Barrett (Çev.). Stanford University Press.
- Machlup, F. (1980). *Knowledge: Its creation, distribution and economic significance*. Volume I: Knowledge and Knowledge Production. Princeton University Press.
- Machlup, F. (1982). *Knowledge: Its creation, distribution and economic significance*, Volume II: The Branches of Learning. Princeton University Press.
- March, J. G. & Simon, H. (1993). *Organizations*. Wiley Blackwell.
- Marcuse, H. (1990). *Tek boyutlu insan*. A. Yardımlı (Çev.). İdea Yayınları.
- Maryanski, A. (1994). The pursuit of human nature in sociobiology and evolutionary sociology. *Sociological Perspectives* (37)3. 375-389. <https://doi.org/10.2307/1389502>
- Mayo, E. (2003). *The human problems of an industrial civilization*. Kenneth Thompson (Eds.). Vol. VI. Routledge.
- Meyer, J. W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2). 340-363.
- Önder, Ç. & Üsdiken, B. (2015). Örgütsel ekoloji: Örgüt toplulukları ve çevresel ayıklama. S. Sargut & Ş. Özen (Der.). *Örgüt kuramları içinde* (s. 133-192). İmge Kitabevi.
- Özen, Ş. (2015). Yeni kurumsal kuram: Örgütleri çözümlemede yeni ufuklar ve yeni sorunlar. S. Sargut & Ş. Özen (Der.). *Örgüt kuramları içinde* (s. 237-330). İmge Kitabevi.
- Özen, Ş. & Önder, Ç. (2022). Türkiye’de örgütler ithal yönetim modellerini nasıl uyguluyor? Aslına sadakat ve göstermelik uygulama. Ş. Özen (Der.). *Örgüt kuramı çalışmaları içinde* (s. 345-388). İmge Kitabevi.
- Özen, Ş., Aksu, B., Arıkan, Ö. A., Bozkurt, F. G., Dirlik, S., Kor, Y. Y., Önder, Ç., Şehitoğlu Y. & Üsdiken, B. (2022). *Örgüt kuramı çalışmaları*. Ş. Özen (Der.). İmge Kitabevi.
- Perrow, C. (1967). A framework for the comparative analysis of organizations. *American Sociological Review*, 32 (2). 194-208. <https://doi.org/10.2307/2091811>
- Perrow, C. (1970). *Organizational analysis*. Wadsworth.
- Perrow, C. (1999). *Normal accidents: Living with high-risk technologies*. Princeton University Press.
- Perrow, C. (2014). *Complex organizations: A critical essay*. Echo Point Books & Media.
- Pfeffer, J. (1997). *New directions for organization theory*. Oxford University Press.
- Pfeffer, J., Salancik, G. R. & Leblebici, H. (1976). The effect of uncertainty on the use of social influence in organizational decision making. *Administrative Science Quarterly*, 21 (2). 227-245. <https://doi.org/10.2307/2392044>
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. Ş. S. Kaya (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Rosenberg, A. (2015). The biological character of social theory. J. H. Turner, R. Machalek, & A. Maryanski (Eds.). *Handbook on Evolution and Society Toward an Evolutionary Social Science içinde*, (ss. 31-59). Paradigm Publishers.
- Runciman, W. G. (2009). *The theory of cultural and social selection*. Cambridge University Press.
- Sargut, A. S. & Özen, Ş. (2015). Örgüt kuramlarına genel bakış: Karşılaştırmalı bir çözümleme. A. S. Sargut & Ş. Özen (Ed.). *Örgüt kuramları içinde* (s. 11-34). İmge Kitabevi.
- Sargut, A. S., Özen, Ş., Gökşen, N. S., Oğuz, F., Önder, Ç., Üsdiken, B. & Yıldırım, E. (2015). Örgüt kuramları. A. S. Sargut & Ş. Özen (Ed.). İmge Kitabevi.

- Salancik, G. R. & Pfeffer, J. (1978). Uncertainty, secrecy, and the choice of similar others. *Social Psychology*, 41 (3). 246-255. <https://doi.org/10.2307/3033561>
- Scott, W. R. (2004). Reflections on a half-century of organizational sociology. *Annual Review of Sociology* (30). 1-21. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110644>
- Scott, W. R. & Davis, G. F. (2016). *Organizations rational, natural, and open systems*. Routledge.
- Seegerstrale, U. (2000). *Defenders of the truth: The battle for science in the sociobiology debate and beyond*. Oxford University Press.
- Selznick, P. (1948). Foundations of the theory of organization. *American Sociological Review* (13) 1. 25-35.
- Selznick, P. (1949). *TVA and the grass roots*. University of California Press.
- Selznick, P. (1984). *Leadership in administration: A sociological interpretation*. University of California Press.
- Silverman, D. (1970). *The theory of organizations*. Heinemann.
- Simon, H. (1952). Comments on the theory of organization. *American Political Science Review*, (46) 4. 1130-1139. <https://doi.org/10.2307/1952117>
- Steward, J. & Shimkin, D. B. (1961). Some mechanisms of sociocultural evolution. *Daedalus* (90) 3. 477-497.
- Sözen, H. C. & Basım, H. N. (Ed.). (2017). *Örgüt kuramları*. Beta Yayınları.
- Sunar, L. & Geçimli, G. (2023). The effects of the modern evolutionary synthesis on the new organizational paradigm. *Phil. Trans. R. Soc. A*, 381 (2256). <https://doi.org/10.1098/rsta.2023.0017>
- Şatıroğlu, A. (2000). J. L. Moreno ve dosyometri üzerine. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Dergisi. 111-126.
- Taylor, F. W. (2003). *Scientific management*. Kenneth Thompson (Ed.). Vol. I. Routledge.
- Thompson, J. D. (1967). *Organizations in action*. McGraw-Hill.
- Turhan, M. S. (2022). Sosyologlar ve örgütler: Türkiye’de yazılan doktora tezlerindeki eğilimlerin değerlendirilmesi. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 23-48. <https://doi.org/10.15659/yoad.7.1.002>
- Turner, J. H. & Machalek, R. S. (2018). *The new evolutionary sociology: Recent and revitalized theoretical approaches*. Routledge.
- Tutar, H. (Ed.) (2017). *Örgüt ve yönetim sosyolojisi*. Detay Yayıncılık.
- Ünlü, O. & Akyurt, M. (2022). Bourdieu’nün yönetim ve örgüt araştırmalarında alımlanma biçimleri. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 47-80. <https://doi.org/10.15659/yoad.8.1.003>
- Üsdiken, B. & Leblebici, H. (2001). Organization theory. N. Anderson, D. Ones, H. K. Sinangil & C. Viswsvaran (Ed.). *International handbook of work and organizational psychology Vol II* içinde, (s. 377-397). Sage Publication.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*. Ö. Ozankaya (Çev.). İmge Kitabevi.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. H. B. Akın (Çev.). Adres Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum (1-2)*. L. Boyacı. (Çev.). Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Protestan ahlaki ve kapitalizmin ruhu*. M. Köktürk (Çev.). BilgeSu Yayıncılık.
- White, L. A. (2007). *The evolution of culture: The development of civilization to the fall of Rome*. Left Coast Press.
- Winner, L. (1977). *Autonomous Technology: Technics-out-of-control as a theme in political thought*. MIT Press.
- von Bertalanffy, L. (1969). *General system theory*. George Braziller.
- Yetim, N. (2012). İş ve örgüt yazınında oryantalist eğilimler ve “diğeri”nin yüzü. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (24), 209-232.
- Zencirkıran, M. (Ed.) (2018). *Örgüt sosyolojisi*. Dora Yayıncılık.